

FAMILIEN ROHMANN I RØNNINGE PRÆSTEGAARD

1838-1848 II

Johannes Pedersen

I Odense havde præsten i Rønninge og hans familie mest forbindelse med overlærer *C. Paludan-Müllers*. Som omtalt i Fynske årb. 1956 stod de to mænd i nært samarbejde i Fyens Stifts litterære Selskab. Der er i Rohmanns arkiv opbevaret ikke mindre end 125 breve fra de 12 år, brevvexlingen stod på. De er benyttet tidligere af *Ellen Jørgensen* i Historisk tidsskrift 1926–1927, og så sent som 1958 har *Bjørn Kornerup* udsendt et udvalg af *C. Paludan-Müllers* breve. Dog anser jeg det for rimeligt også i denne sammenhæng at fremdrage nogle udtalelser af dem, især om spørgsmål de to mænd drøftede, ikke som historikere, men som venner; tilmed da en del af dem er forbigået i tidligere uddrag.¹⁾

Caspar Paludan-Müller var præstesøn fra Kerteminde; han gik i Odense Kathedralskole og blev student 1822, cand. theol. 1827 og adjunkt i Odense 1829. Samme år blev han gift med *Henriette Rosenstand-Goiske*. Forskeren i ham var stærkere end læreren, har *Ellen Jørgensen* sagt. Af og til kunne han sukke over skolens trædemølle og over, at hans drømme „om store Bedrifter i Clios Tjeneste, den ene efter den anden, flyve med Vildgæssene“. – Ønsket om at få bedre tid til studier kommer også frem i brevene til Rohmann. Således skriver han engang: „Dagen (et dagblad) har forleden Dag fortalt, at H. M. Kongen har dispenseret mig fra Store Philologicum. Jeg har Intet modtaget desangaaende; men da Dagen fortæller „die Geschichte mit Umständen“ maa der vel være Noget om det. – Altsaa Skolemand skal jeg være i denne Verden! Det vidste jeg ikke før“.

(1842, 23-10) – Og en uge senere: „Tak for Deres Lykønskning til den Dispensation fra st. Philologicum, Kongen skal have givet mig; jeg siger *skal have*, thi endnu har jeg ingen Meddelelse derom. Dog haaber jeg at Sagen har sin Rigtighed. Men, kjære Ven! der er langt derfra til et Overlærerembede endsige til et Rectorat! Vil man regne min Anciennitet fra Dispensationens Datum, maate man hellere have forskaanet mig for denne Naade. Jeg havde da sagt Skolelivet Farvel og prøvet mig andetsteds. Dog, jeg veed jo endnu ikke, hvorledes Tingen er at forstaae.“ (1842, 30/10).²⁾

Ved påsketid 1843 var Paludan-Müller i København, men fik intet at vide om sin fremtidige stilling. „Om min Stilling veed jeg endnu Intet. Jeg venter Afgjørelse fra Postdag til Postdag, en ubehagelig Situation!“ – skriver han den 14. maj.

I løbet af sommeren 1843 avancerede Paludan-Müller fra adjunkt til overlærer i Odense. Men at denne forfremmelse ikke har givet ham nyt mod til skolegerningen fremgår tydeligt af disse linier:

„Tak for Deres venlige Opmuntring til at holde Modet opret. De maa være overbeviist om, at jeg ikke letfærdigen, i et forstemt Lune gaaer hen og bryder med den Stilling, hvori jeg er hjemme. Ikke fragaaer jeg, at mere end een Skuffelse har forstemt mig, men ogsaa fornuftig Betænkning raader mig til nu snarest at styre en anden Cours. Jeg er i mit 40de Aar, har holdt trolig ud i snart 16 Aar ved Odense Skole, saa at Ingen kan beskyldte mig for at løbe efter Flyvegriller, har i mange Aar været foret med favre Ord og Illusioner; skal jeg vedblive at være Andres Dreng (thi andet er en *Underlærer* ikke, om han end hedder *Over-ditto*), indtil jeg ikke duer enten til det Ene eller det Andet? skal jeg rolig finde mig (i), at den Smule Midler, hvormed vi hidtil have holdt os oven Strømmen, aarlig svinder bort imellem Fingrene til samme Tid som Børnene voxte til og kræve Mere? Et Lectorat bliver der Intet af, vær overbeviist om det; thi de saakaldte Gymnasier blive intet Andet end en Skole, hvor de samme Lærere som hidtil faae Lov til at læse det Samme, var det og med et lille Tillæg af Arbejde, men ikke af Løn, som vi nu pløie Dag for Dag, Aar for Aar. Og blev der ogsaa et lille bitte Avancement nu, saa er jeg i den Alder, at jeg ikke kan nøies dermed. – Hvad altsaa gjøre, end see sig om (efter) anden Ansættelse? Med let Hjerte gjør jeg det ikke, men dog med den oprigtige Beslutning, at det Embede, som faaer mig, skal have mig heel.“ (1844, 2/6).³⁾

Sådanne udbrud kan dog ikke forstås, som om Paludan-Müller havde tabt interessen for sin gerning og sin skole. „Om vor gode

(eller maadelige) Skole skal fremdeles staae som hidtil imellem Elleve og Fem (d. e. i det uvisse) veed heller Ingen. Uforsvarligt er det af Overbestyrelsen at lade Fyens eneste lærde Skole forfalde og tvinge Enhver, der nogenlunde har Evne dertil, til at sende sine Sønner ud af Provindsen. Og hvad have vi en Gouverneur for? hvad have vi Aviser? Deres Pligt var det at raabe Ak og Ve! indtil Vedkommende blev kjed af Skriget. – Vi mangle i dette som i Alt en kraftig Impuls.“ (1843, 4/5).⁴⁾

En stor begivenhed i kathedralskolens historie var det, at der den 27. november 1846 blev indviet *en ny skolebygning*; det senere posthus ved Graabrødreplads. I det store indbydelsesskrift havde Paludan-Müller skrevet de første sider „Om Odense Cathedralskoles Beliggenhed i ældre Tid“, fra c. 1275–1575. – Ved selve festen, hvor biskop *Faber* og rektor *Henrichsen* talte, synes Paludan-Müller på grund af sygdom at have været forhindret i at være til stede. – „Jeg sidder endnu som Rekonvalescent i Lænestolen eller humper om paa Gulvet. Alt mit Haab er, at jeg skal blive rask nok til at begynde mit Skolearbejde med de andre i den nye Skole paa Tirsdag. Til Indvielsesfesten kommer jeg ikke.“ (1846, 25/11)

At også Rohmann har betroet sin ven i Odense, at han nu og da tænkte på at komme fra Rønninge, røber følgende linier: „Jeg kan ikke vide, hvorfor De har opgivet Haabet om *Dalum*. Sagen staaer jo endnu som for 4 Uger siden. Forleden var jeg i Selskab med Justitsraad *Schlegel* (stiftskasserer C. F. A. Schlegel); han bragte Talen paa *Dalum* og fortalte, at han nok kunde mærke, man paa Christiansdal helst vilde have Rohmann. *Benzon* besætter jo vel ikke Embedet, men hans Stemme kan maaskee blive af Indflydelse her.“ (1845, 15/2) – Embedet som sognepræst i *Dalum-Sanderum* blev ledigt i december 1844. Rohmann må jo have søgt det, og Paludan-Müller håbede altså, at ejeren af Christiansdal, kammerherre *Christian Frederik Otto Benzon*, kunne udvirke, at Rohmann blev udnævnt. Men det lykkedes ikke, idet *L. Abel* under 20. marts 1845 blev kaldet til sognepræst i *Dalum*.⁵⁾

Jævnligt besøgte Paludan-Müller og hans familie Rønninge præstegaard. Også den 2. december 1844 havde de glædet sig til at være med til at fejre Rohmanns fødselsdag, men måtte sende afbud; „– nu ere mine Øine atter blevne daarlige i de sidste Dage, saa at Lægen ikke vil tillade mig at kjøre saa langt, item udsætte mig for Lys, Støv, Tobaksrøg o. s. v.“

Flere gange omtaler Paludan-Müller sine artikler om aktuelle spørgsmål. „Vedlagt en lille Pjece, som jeg ikke har kunnet bare mig for at lade slippe ud af min Pult, ihvorvel den rimeligviis vil paa-drage mig en Deel Blækstænk; men det faaer jeg finde mig i.“ (1841, 20/10) – I indbydelsesskriftet fra Odense kathedralskole 1841 havde han skrevet: „Nogle Ord om *den historiske Underviisning* i de lærde Skoler, nærmest foranlediget ved Hr. Rector Dr. *Flemmers* Ytringer desangaaende.“ – Artiklen blev det følgende år omtalt af rektor *Chr. F. Ingerslev* i Viborg skoles indbydelsesskrift, men ellers synes den ikke at have ført til nogen blækstrid.⁶⁾

Samme år udsendte Paludan-Müller: „Bemærkninger i Anledning af Hr. C. Plougs Artikel i „Fædrelandet“ om *Ove Hoegh-Guldberg* som Statsmand.“ Paludan-Müller kritiserer Plougs bedømmelse af Guldberg; den er bygget på tyske kilder og indeholder både usandheder og overdrivelser. Vel beklager han, at dommen over Struense blev udført; han burde have været benådet, som Griffenfeldt blev det. Og Brandts henrettelse kan kun anses som en plet i Christian d. 7.s historie. Men alligevel er Guldbergs navn dyrebart for Paludan-Müller; det var dog ham, der indførte dansk sprog i hæren, der fremmede dansk litteratur og udvirkede, at kongehuset blev dansk.

Den senere professor i historie *Frederik E. A. H. Schiern* tog i Fædrelandet til genmæle mod Paludan-Müller, der omtaler sagen således: „I „Fædrelandet“ har Hr. Schiern taget fat paa min Guldberg-Pjece. Jeg veed ikke, om jeg skal svare eller ei; thi det maa være enhver opmærksom Læser indlysende, at i alt Væsentligt giver han mig Ret imod Ploug, paa et enkelt Punkt nær, og alt det Øvrige han deraf

tager Anledning til at sige, kan kun føre til en lang og kjedsommelig Strid“. (1842, 23/1).⁷⁾

Således var han vågen og kritisk overfor den debat, der førtes om opdukkende spørgsmål. Det hændte også, at han kom i tanke om, at han måske havde været for hård i sin dom. I første årgang af „For Litteratur og Kritik“ skrev Paludan-Müller en artikel, hvori han skarpt angreb den afdøde translator i Aalborg *P. N. Skovgaard*, fordi han i anledning af et fund i Aalborg 1837 havde antydnet, at det var Christian d. 2., der havde myrdet kong Hans. Ja, han kalder Skovgaards fund: plumpt bedrag og opdigtelse. Et par linier til Rønninge lyder således: „Lad mig vide Deres Tanker om min lille Afhandling, som vistnok vil forekomme En og Anden at gaae sal. Skovgaard altfor nær.“ (1843, 24/8).⁸⁾

Som den der havde let adgang til de nye bøger, måtte Paludan-Müller forsyne sine venner i Rønninge med læsning. Med en bogpakke fulgte disse linier: „Vedlagt sender jeg en æsthetisk Bagfjerding til at tractere Dem og Deres Kone med i denne strenge Vintertid. Er den just ikke schiller-goetheske Fasaner og Dyreryg eller baggesensk Skildpaddesuppe, saa er det dog en ganske anstændig Kalvekølle, der nok gaaer ned i denne Fastetid.“ (1844, 3/3). – Desværre oplyses det ikke, hvilke bøger eller hvilken bog, der var i pakken.⁹⁾

Ellen Jørgensen siger om Paludan-Müller, at spekulationen kunne føre ham over alle bjerge. I følgende brev om *Molbechs* Historiens Philosophie gives et lille indtryk af, hvordan han drøftede filosofi med Rohmann.

„Ærede Ven! Hermed sendes *Molbechs* Historiens Philosophi efter Ønske; det vil sige, at den sendes efter Deres Ønske, ikke at Bogen er saaledes, som De kunde ønske den; thi dette vil De neppe finde. I *Fædrelandets* Søndagsblad har en stiv Hegelian allerede taget fat paa den og gjør Mine til, at naar han først faaer sin hegelske historiske philosophiske Guillotine stillet op og gjort klar, saa skal den arme Justitsraad ikke slippe heelhalset derfra. Jeg tænker, at bemeldte Justitsraad kommer frem med en exceptio fori, hvori han da ikke har saa meget Uret; thi Bogen kunde være meget god, hvis den ikke manglede andet end at være for kort eller for lang efter Hegelianernes Alen. Men saavidt jeg skjønner, vil den ikke heller smage Historikerne, saa at jeg frygter for, den gode Mand

kommer til at give Verden et sørgeligt Exempel paa den gamle Sandhed, at den som blander sig i det, han ikke forstaaer, brænder sine Fingre, – vare de end en lærd og gnaven Justitsraads. – Hvad vil De have til Hegels Philosophi? Hans Logik? Religionsphilosophien? eller Historiens Philosophi? Disse troer jeg nok, jeg kan skaffe Dem til Laans. – *Woldike* besøgte mig forleden Dag paa sin Reise fra Dem til *Sidenius* i Sørslev. Han havde glædet sig ved at see Dem og omtalte Dem med megen Varme.“ (1841, 17/6).¹⁰

I et brev nogle uger senere, citeret af Ellen Jørgensen i *Histor. Tidsskr.* 9. rk. 5. bd. s. 432, nævner Paludan-Müller atter Molbechs bog, der trods alt har fornøjet ham, og udtaler sig om *N. M. Petersens* arbejder.

Som præstesøn og cand. theol. med tanker om selv at blive præst lå det Paludan-Müller nær også at drøfte kirkelige spørgsmål. I Thomsens avis af 26. februar 1846 findes en opfordring til at skrive under på en adresse til *udgiverne* af prøveheftet til en ny salmebog, *Paulli, Grundtvig, Martensen* og *Kolthoff*. Fortsættelsen har nemlig stødt på vanskeligheder, der truer med at standse planens videre udførelse. Adressen skulle være en indtrængende opfordring til at fortsætte efter samme grundsætninger og i samme ånd. Opfordringen er udsendt og underskrevet af Paludan-Müller. Dens sidste linier lyder således: „Sagen ligger os saa meget mere paa Hjertet, som det er at befrygte, at om Deres Arbeide bliver ufuldendt, maa den nulevende Slægt ganske opgive Haabet om en ny fuldstændig Psalmebog.“ – Nogle måneder senere sendte han Rohmann følgende brev om et emne, han ønskede fremført i præstekonventet for Odense herred. Det drejer sig ikke om salmebogssagen og er formet således, at det er vanskeligt at gætte, hvad det var, han ønskede forhandlet i konventet.

„Ærede Ven! Da jeg hører, at De er Formand for Conventet i Odense, sender jeg vedlagte Indstilling, som jeg har fundet i et Aflukke af mine Tanker. – Anseer De det passende at meddele de øvrige Herrer i Conventet det til Prøvelse, er det vel; men da jeg tillige er saa lykkelig at kunne kalde Dem min Ven, beder jeg Dem som saadan ogsaa at overveie Sagen. – Jeg har ingen Lyst til enten at gjøre mig latterlig eller paadrage mig Navn af en Projectmager og giver Dem derfor uindskrænket Fuldmagt til at holde Skriftet tilbage, hvis De finder, at jeg vilde

give Anledning til en saadan Dom. Jeg frygter vel ikke Enkeltes skjæve Blik, men for en heel Forsamling af Geistlige kan jeg ikke ønske at prostituere mig.

I Øvrigt kan jeg ikke opgive min Mening, at om Geistligheden ikke skulde finde Anledning til at tage *denne Sag* under Overveielse nu, vil den komme over dem i en Tid, hvor de vanskeligt vilde kunne ganske beherske Bevægelsen. – Den Eneste, jeg tilfældigvis har omtalt mit Skridt for, er Katechet *Pedersen* i Odense“. (1846, 24/5).

Måske syslede Paludan-Müller allerede den gang med de tanker, han i 1849 gav udtryk for i et foredrag i Fyens Stifts litterære selskab: „*Om den danske Kirkes fremtidige Forhold til Stat og Folk.*“ – Hvordan Rohmann stillede sig til ovenstående forslag er ukendt.¹¹⁾

Det emne, der optog Paludan-Müller mest i disse år, var dog utvivlsomt den *nationale brydning i Slesvig*. I efteråret 1842 var spændingen mellem dansk og tysk på kogepunktet. Da var det *P. Hjort Lorenzen* „blev ved med at tale dansk“ i den slesvigske stænderforsamling. Denne begivenhed genlyder således i et brev.

„ – – – Hvad vi gjøre ved de slesvigske Sager? Dumheder rimeligviis; men for det Første have vi lavet en *Adresse* til Lorentzen, som jeg desværre ingen Klade har af; ellers skulde jeg sende den. Den ligger til Onsdag; kommer De ikke for at skrive under med? De kan være fuldkommen rolig for, at er den ikke for tam, er den ganske vist ikke for vild. – Jeg frygter virkelig for, at De faaer Ret i Deres Mening om Sagens endelige Udfald; men den har dog gjort stor Gavn; vi ere nu engang vaagnede og have faaet Øinene op for Slesv.H.s Tendentser. Dette er ogsaa Noget; og den levende Indignation, Nationen ved denne Leilighed lægger for Dagen, maa overtude de gode Herrer om, at yderligere Skridt til at sønderlemme Danmark, fortsatte Krænkelser af dansk Nationalitet ikke vil gaae af uden Modstand fra vor Side.“ (1842, 11/12).¹²⁾

Efter en tur i København i foråret 1843 skriver han: „I Kbhvn. er Stemningen ikke god, om end for Tiden rolig. Det er især den sl. holst. Strid, der har efterladt et dybt Indtryk, og med Regjeringens jammerlige Balancerings- og Temporiserings-System behøves der ikke mere end et saadant Stød til som det fra Slutningen af forrige Aar, saa vil Mismodet uden Tvivl give sig stærkere Luft end dengang“. (1843, 4/5).¹³⁾

Tirsdag den 16. maj 1843 stod der i Ove Thomsens Fyens Avis en meget lang *indbydelse* til den danske befolkning om at give bidrag til,

at der i Slesvig kunne oprettes „undervisningsanstalter“ for at styrke danskheden. Det første navn under indbydelsen var professor *H. N. Clausens*, og for Fyens stift underskrev agent *B. Bruun* i Assens, dr. phil. *C. P. Paludan-Müller* i Odense og provsten for Langeland og Taasinge *U. A. Plesner*. – Den omtales således:

„Hermed følger tillige et Nummer af Thomsens Avis, der vil gjøre Dem bekendt med en Indbydelse, som jeg antager vil interessere Dem, og for hvilken jeg udbeder mig Deres Bistand. Ønsker De ikke selv at lade Indbydelsen i Deres Egn udgaae fra Deres Huus, hvad jeg naturligviis helst saae, men som locale Forhold maaskee forhindre, beder jeg Dem opgive mig et Par Mænd, hos hvem der kan forudsættes Dannelse og Interesse nok til, at man tør vente baade Begreb om Sagens Betydning og Villighed til at virke for den. Jeg skal da ikke spare paa Breve for at vinde deres Bistand. – Da jeg endnu ikke har modtaget de mig lovede Exemplarer fra Centralcomiteen i Kbhvn., har jeg Tid til at oppebie Deres Svar, inden jeg kan sætte mig i Virksomhed“. (1843, 18/5).¹⁴⁾

Når det den 14. juli 1844 hedder: „Hvad siger De om den aller-naadigste *Visker til Slesvigerne*“, hentydes der åbenbart til, at der et par dage efter Skamlingsbankemødet den 4. juli udstedtes påbud om lukning af „den slesvigske Forening“ og blev rejst tiltale mod dens bestyrelse.

Og da kongens åbne brev af 8. juli 1846 om arvefølgen i Danmark havde fremkaldt heftige protester i Holsten, skriver Paludan-Müller: „Hvad siger De om al den Røre i Holsteen over det aabne Brev af 8/7? – Jeg kan ikke faae i mit Hoved, hvorfor de dér ere saa fortørnede paa *vor Konge*, eller hvad de overhovedet tænke at opnaae ved Uroligheder. *Hvad* ville de have, at han skal forandre? Det staaer jo dog ikke til ham at forhindre Rusland i at gjøre sine Præ-tensioner ifølge Traktaterne af 1769 og 1773 gjældende. *Han* gjorde det sikkert heller end gjerne“. (1846, 26/7).¹⁵⁾

At Paludan-Müller nu og da drøftede tidens frihedsrøre med Rohmann antydes. – I „Bidrag til Tidshistorien“, følgebladet til Hempels avis, havde *N. Friis* på hovedgården Blaaholm i Lunde herred skrevet: *Ønske til Stænderne*. Hans artikel omtales således:

„De har moret Dem over Hr. N. Frises Declamationer i Hempels Følgeblad, ja, jeg ogsaa; thi saa svinepolisk end det Hele var anlagt, røbede Manden paa en

meget comisk Maade sin inderlige Lyst til at blive Stænderdeputeret. – Men hvad siger De om vore Aviser i denne sidste Tid. Det er en mageløs Lidenskabelighed, der har givet sig Luft i Anledning af Valgene; dog det fik være, men at der ikke er kommet et anstændigt Ord med; at man maa betale sine rede Penge for at faae et *thomsensk* eller *baggersk* Læs Møg kjørt ind i Huset hver Avisdag, det er snart for galt. Vi trænge her i Provindsen maaskee mere end noget andet Sted i Landet til et godt Blad“. (1841, 30/1).¹⁶⁾

Og hør en bemærkning om *Orla Lehmann*. „Af Gaarsaviserne vil De see, at Lehmann sidder i Arrest paa Raad- og Domhuset. Det er dog uden Tvivl Collecten til ham, der har bestemt Høiesteret til at idømme ham Fængsel istedetfor Mulkt“. (1842, 23/1).¹⁷⁾

Også *skandinavismen* kom på tale. „*Upsalatoget* vil De læse med Interesse, om det ogsaa skulde arrivere Dem som mig at springe en og anden Tale af den bekjendte Langsnakker *Hother Hage* o. fl. over. – Man sigte hvad man vil om Studenterreisen, det er dog en Idee, der i denne aandsfattige Tid bryder igjennem Philisteriets Taage. Jeg betvivler vel ikke, at den hele skandinaviske Bestræbelse er groet paa et Træ i Utopia, men dog er der en Tanke deri, som man let begriber, maatte henrive Ungdommen. Man tænke sig Eliten af Nordens Ungdom paa Odins Høi vende Blikket ud i Fremtiden, – er der dog ikke virkelig noget Ophøiet i Situationen?“ (1844, 5/5).¹⁸⁾

Bogen, der hentydes til, er formentlig: „Beretning om Studenter-toget til Upsala i Juni 1843, afgiven af den danske Bestyrelse“.

I anledning af *Thorvaldsens død* bemærker han: „Altsaa Nordens andet Lys, Thorvaldsen, ogsaa udslukket! Jeg kan dog glæde mig over, at vi ved Museet fik ham itide erobret tilbage, da han stod paa Springet til at blive Europas, istedetfor Danmarks Søn. Tydskerne begyndte jo allerede at kalde ham „der Germane“, hvorfra der ikke havde været lang Vej til „*unser Landsmann*“! – Det er ellers en liderlig Insinuation af Fædrelandet, at det skulde være Dronningen, der havde slaaet ham ihjel“. (1844, 31/3).¹⁹⁾

Den sidste sætning hentyder til, at Fædrelandet i anledning af *Thorvaldsens død* havde skrevet: „Hds. M. Dronningen sendte ham (d. e. Thorvaldsen) Regimentschirurg *Jacobsen*, som skulde curere

ham. — — Det kan ikke tilkomme os at have nogen Dom om en Foranstaltning, som vi vide, at i det mindste *Bang* (d. e. Ths. huslæge) har erklæret høist betænkelig“. (1844, 25/3) — Nævnte overlæge Jacobsen udsendte i bladets nummer af 27. marts en erklæring om sin behandling af Thorvaldsens sygdom. —

Hvad der skete udenfor Danmarks grænser omtales meget lidt. Men ved avisernes meddelelse om den svenske konge Karl d. 14.s sygdom og død holder han ikke sin mening tilbage. „I Berlingeren fra Tirsdag læses, at Kongen af Sverrig pludselig er bleven meget syg: Opkastninger, Blodtilløb til Hovedet o. s. v. lade formode et apoplektisk Tilfælde. Berlingeren har kun Efterretninger fra Sygdommens første Dag, paa hvilken tre Bulletiner bleve udgivne. Næste Post bringer maaskee Efterretninger om hans Død. En mærkelig Mand! Maaske den *klogeste* af alle dem, der har spillet en Rolle i vor Tid. *Napoleon* var genialere, *Talleyrand* finere, *Fouché* snuere, men hvo kan dog lignedes med Bernadotte i klar, lidenskabsløs Opfatning af Forholdene og Greb paa at behandle dem?“ (1844, 1/2).²⁰

Et par dage senere hedder det: „Indlagte modtager jeg i dette Øieblik fra Thomsens Officin. Det er et stort Lys, der er slukket; saalænge vi havde ham, havde vi dog en *militær Celebritet* her i Norden til Værn mod Rusland. (Danmark og Sverrig har vel Intet at frygte af hinanden.) Men hvor have vi nu i alle tre Riger en General? vi komme til at hente Russophagen *Dschamyl* fra Kaukasus“. (1844, 4/2). — Og nogle uger senere: „At Bernadotte nu virkelig er død og Oscar Konge ville Bladene sige Dem. Hvorledes mon *Napoleon* og *Frederik* den Sjette ville modtage ham ved *Styx*, i *Taratrus* eller i *Elysium*?“ (1844, 17/3).²¹

Også nyheder fra Odense bragte Paludan-Müllers breve til Rønninge. — „I disse dage ere vi ved at oprette en *Kunstforening* for Odense og Omegn. Ere vi ikke dristige Folk? — Igaar fandtes, siger den tusindtungede Fama paa S. Knuds gl. Kirkegaard nedgravet en *Æske* med et nyfødt Drengbarn. Nærmere vides ikke“. (1844, 28. april) — Et halvt års tid efter tales der om en *kunstudstilling*. „Vor Kunstudstilling er aabnet og tager sig ganske net ud. Den staaer aaben i denne Uge hver Søndag 10–2, kommer De med Deres ikke ind at bese den? den er ikke ilde“. (1844, 20/10).²²

Om fælles bekendte i byen indflettedes smaa bemærkninger. „Hvad *Kalkar* er reist til Kbhvn. for, kan jeg ikke vide, men neppe er det for at søge Stiftsprovstiet, med mindre det skulde ligge lige for Næsen af ham“. (1841, 11/7).²³

Paludan-Müllers syn på *biskop Faber* er kendt fra deres sammen-

stød i det litterære selskab. De to venner smilte undertiden ad den virkelystne bisp. „Har De seet en vis Indbydelse til en vis Bibel- og Sangfest i en vis Kirke, naturligviis Fanden i Vold i Rusland. Hvad tykkes Dem om den Historie? det kan blive opbyggeligt“. (1841, 17/6). – Som formand for Fyens Stifts Bibelselskab havde biskop Faber i Fyens Stiftstidende indbudt til „*Bibelfest og Skolelærersangfest*“ i St. Knuds kirke torsdag den 1. juli kl. 10. Der var gratis adgang for medlemmer, mens andre betalte 1 mk. for at deltage. Formålet var at „fremstille det vigtige Maal af Geistliges og Læreres venlige Forening til det Christeliges Fremme i Menighederne“. – Det mest komiske ved dette festarrangement var nok i Paludan-Müllers øjne, at bispnen havde bekendtgjort det litterære selskabs møde til samme dag i gymnasiet „en halv Time efter at Bibel- og Sangfesten er aldeles til Ende“, så at selskabets medlemmer næsten var tvangsindlagt til festen i kirken.

Om *Søren Hempel* findes denne lille bemærkning. „Kanc. Hempel skal være meget daarlig, vel tildeles af Sorg over Datterens Død“. (1843, 4/12). – Datteren var *Sophie Margrethe Barfoed*, præstekone i Sandager-Holevad, hun døde den 28. november 1843, 39 år gammel. Få uger efter døde Søren Hempel, den 12. januar 1844.²⁴⁾

Om den afgåede stiftsamtmænd *J. C. Thuerrecht Castenschiold* hedder det: „Herfra er intet Nyt at melde undtagen i alt Fald den forrige Stiftsamtmænd Castenschiolds Død. Han faldt om i Vindegaden i en Grøft og blev baaren ind i et Gartnerhuus, hvor han kort efter opgav Aanden. Halvdød har han da længe været“. (1844, 1/2). – I St. Knuds kirkes dødsprotokol er dødsfaldet noteret den 30. januar 1844 med den tilføjelse: „Apoplexie efter et uheldigt Fald“.

Om hvad folk snakkede om i Odense i foråret 1845. „Hvad siger De til den *Muus-Mortenske Feide*? Aldrig har jeg endnu seet en Mand bekendtgjøre i Avisen, at hans Hjerte faldt ned i hans Buxer, ikke af Frygt for Ære, Liv og Gods, men for et „Maa trykkes“. Hele landet leer af bemeldte Morten, men Muus har spændt Buen for høit“. (1845, 13/4). – Købmand *Elias B. Muus* havde anlagt sag mod Fyens

Stiftstidendes udgiver *Morten Chr. Hempel*, fordi der i hans blad havde stået en anonym artikel, der beskyldte købmanden for, at han „for nogle Uger siden ulovligheden aabnede en Detailhandel udenfor Byen paa et Sted, hvor Lejlighed til Smugleri og Tolddefraudation gjør Concurrencen af den lovlige Handel umulig“. Artiklen slutter med at fremhæve det rosværdige i paa eget ansvar at træde i kamp mod den „pengemægtige Elias Muus“. Folk ved jo, hvor farligt det kan være „at stikke sin Haand i en Hvepserede.“ – Men da der var anlagt sag både mod bladets udgiver Hempel og mod redaktør *Carl Bagger*, fremkom Morten Hempel under 1. april 1845 med en „Æres- Erklæring“, hvori han erkendte, at han på det uretfærdigste og groveste havde fornærmet Muus ved at optage omtalte artikel. For at undgå tiltale tilbagekalder han da de fornærmelige udtryk og vil betale 100 rdl. til stiftelsen for værdige og trængende håndværksmestre samt erstatte Muus de omkostninger, han har haft. Dog mener han at burde meddele, at prokurator *Andreas Rasmussen Tommerup* var forfatter til den fornærmelige artikel. – Derefter angreb Ove Thomsens avis Hempel og beskyldte ham for, at han alene af frygt for skærpet censur havde skrevet sin „Æreserklæring“. ²⁵⁾)

Breve fra gamle venner.

Var det nu sådan med venner og bekendte på Fyn, kan det ligge nær at forhøre sig om, hvordan det gik med dem, der så at sige hørte med til årene i Tønning. Jo, flere af dem dukkede op igen i Rønninge. Langt tilbage i fortiden var venskabet med pastor *P. R. Wøldike* sluttet. Hans indholdsrige breve til Tønning præstegaard er omtalt foran, og allerede i efteråret 1838 modtog Rohmann under de nye forhold et langt brev fra vennen i *Hammer*. Heri hedder det:

„Sommeren gik da, som den kunde, og som vi sprang fra Vinter til Sommer, saa lader det næsten til, vi skulle springe alt Efteraar forbi, saa alvorlig begynder alt Vinteren at melde sig med Frost igaar, Hagl i Overgaars, Sneer idag; den arme sildesaaede Rug!

Helbred have vi, det Gud være lovet, alle havt, siden jeg skrev sidst, og med Pengevæsenet er det som sædvanligt, knebent og forlegent. – Drengene (*Jeremias* og *Christen*) slap ud af Skolen og droge til Byen sidst i forrige Maaned; jeg fik dem i Kost og Logis hos en Familie, jeg kjender, hvor jeg haaber, de ville faae det godt i alle Henseender; de 8 Rubrikker, de allerede have været oppe med, ere de slupne vel fra; i denne Uge have de Sprogene tilbage, og dem er jeg ikke bange for, saa jeg haaber med temmelig Sikkerhed et godt Laud for hver af dem, og saa maa de stræbe at arbejde sig videre frem til anden Examen; jeg var inde hos dem den første Examensuge et Par Dage, at ordne et og andet for dem, og de havde godt Mod uden derfor at være overmodige. Fætterten fra Møen gaer det og ret heldigt, dog risquerer han et Haud, synes det; men Enden bliver først paa Fredag. At der øses Penge ud ved slig Leilighed, kan De nok forstaae. Skade at Kilden saa ofte intermitterer! – Man bildte os ind, at Kornpriserne skulde blive meget høye, men det slog feil; det maa vel komme deraf, skjøndt alle Forraad vare saa udtømte, at meget Korn blev saa slet høstet, at Kjøbmændene ikke tør indlade sig i nogen synderlig Handel, før Vinteren er forbi. Her høstedes ret godt til denne Gaard, og jeg er glad ved den Halvpart, jeg faar uden at have noget med at producere den.

Siden 1ste Julii har jeg havt en god, gammel Ven hos mig, som det paa de senere Aar var gaaet meget uheldigt, og som var bleven overfalden af saa dyb en Melancholie, at han halvandet Aar havde været paa *Bidstrup*, hvor han dog ey blev bedre. Det synes som Opholdet her hos mig har været ham tjenligt; dog kan jeg endnu ikke bringe ham til at see Andre end Husets Folk og nogle enkelte Faa; men det torde maaskee og blive bedre i denne Henseende. Om 8 a 14 Dage reiser han igjen til sin Familie i Kjøbenhavn, netop dér hvor jeg har mine Sønner; det er muligt, De erindrer ham: *Blicher*, der før var paa *Lundegaard* i Fyen, og som De maaskee har seet hos mig i Faaborg?

Vi have dog seet nogle gode Venner hos (os) i Sommer; saa var min kjære *Glåbn* fra Falster her, siden *Sidenius* med Kone og Datter fra Fyen, siden *Søster* og *Døttre* samt *Svogrene* fra Møen og fra Laaland; disse sidste 3 Partier hædrede os med deres Nærværelse vor *Sølvbryllupsdag* 24. Aug., og de gode Venner heromkring, *Lautrup* og *van Wylich* og *Bejers* gjorde mere Stads af os, end jeg gjerne havde seet.

Min eneste Udflugt i Sommer har været til Møen, hvor jeg var for at høre *Biskoppen* (*J. P. Mynster*) visitere hos Svoger. Det var en sand Sjælsnydelse at høre ham, og der maa dog visselig strømme noget over i Menighederne af det rige Væld, han aabner allevegne, og blive tilbage i Hjerterne. Han borde altid reise omkring og ikke have andet at varetage.

Vi have faaet pyntet smukt op i vor Kirke med nye Alter- og Messeklæder, med et rart Orgel og deslige, saa jeg kan sige, her er net i alle Maader; gid jeg kun ikke selv var saa aflægs og sløv, som jeg desværre føler mig at være, Aar for Aar mere.

Mange ubehagelige Dage have vi havt i den senere Tid i Anledning af en Nødvendighed for *S. Hansen* at holde Bryllup en af de første dage med sin Forlovede. Han er *Hjelpeskolet lærer* her i Nærheden, og det seer temmelig langvarigt ud med at faae Levebrød, da han i Sommer fik Fingerkløe og gav sig til at skrive i „Den

Frisindede“, hvorved han har spærret sig Adgang til Befordring paa to store Godser her i Nærheden, som ikke ynde bemeldte Blad.

... *Marcus* har det ret godt, og vi kile ret godt paa med hinanden. *Pigebørnene* have faaet v. *Wylich's* ældste Datter i Lære, og jeg haaber, det skal gaae godt. Lykkes det, kunde vi maaske tage nogle flere Smaapiger i Huset, og saaledes mine Døttres gode Sprogkundskaber bidrage lidt til Udgifterne. — — Jeg saae dog *Thorvaldsen* i Skuespilhuset, da jeg sidst var inde. *Doct. Lange*, som jeg har mange Hilsener fra, var inde i Byen i forrige Uge og deeltog i den store Fest, som ham til Ære var anstillet. *Clausens* Velkomsttale skal have været meget kold, og *Grundtvig* blev staaende midt i sin, forresten herlige Declamation; han vilde ikke som alle de andre Talere have Papiret for sig; forresten var der meget rart at høre og see.

Tryde lader til at blive yndet og æret i Kjøbenhavn; hans Kones Tilstand synes at ville forbedres. — Dersom De fra Nyborg eller Odense Skoler kan faae de udkommende Skoleprogrammer fra de andre Skoler laante, forsøm da ey at faae fat i Langes, som vist vil interessere Dem ved dens herlige Philosophering over Sproget. Jeg læste og nylig Programmet fra Frederiksborg Skole, hvori der er en smuk Tale af Biskoppen med mange vægtige Ord udi. — — Det lykkedes dog *Stauning* ved Møstings kraftige Mellemkomst at faae *Herlufmagle* Kald; nu ere der 100 Hænder om det, han forlader; og der bliver Mange bedragne i deres Forventninger. Prof. *Scharlings* Broder, der er Catechet i Storeheddinge torde snarest blive manden, da v. *Wylich* interesserer sig for ham. (1838, 15/10)²⁶

Fra de følgende to år findes ingen breve bevaret fra pastor Wøldike til Rønninge. Det hænger sikkert sammen med, at han i løbet af disse år blev forflyttet fra *Hammer* til *Taarnby på Amager*. Under 18. maj 1839 kom udnævnelsen, og opbrudet skete så i det følgende år. I sommeren 1840 sendte Rohmann sin gamle ven et brev og fik langt hen på efteråret en længere skrivelse. I den stod bl. a.:

„Deres Brev var mig hjertelig kjært, og jeg reiste med Dem i Tankerne til *Tønning*, *Horsens* og *Akkerup*. Deres Stemning paa det første Sted kunde jeg godt sætte mig ind i, da jeg just dengang var nylig vendt tilbage fra et Besøg i mit kjære *Hammer*, hvor jeg vel ikke havde efterladt saadanne Sorgens Minder paa Kirkegaarden som De, men dog ikke kunde see uden stærk Bevægelse. I en anden Henseende var Gjensynet af *Hammer* mig underligere, end det af *Tønning* maatte være Dem; De havde forladt Stedet og havde faaet det Bedre; jeg derimod i mange Maader maatte beklage min Dumhed at være draget hid og have faaet det mindre godt, end jeg havde det; ikke blot fordi her er mindre at leve af, og fordi det er dyrere her, og der trods alle Indskrænkninger og al *Kniben* dog gaer mere med; men især fordi jeg langt fra ikke kan udfylde dette Embede, som min Skyldighed er; bedre duede jeg histnede, hvor der gjordes færre Fordringer til mig. Men nu er jeg her engang og maa see at holde ud saa godt, saa slet jeg kan.

Det Gode var der dog ved at gjense Hammer, at *Lautrup* tager sig med Iver og Kjærlighed af Menigheden. Præstegaarden har undergaaet en total Forandring, der maa have kostet ham meget.

Jeg besøgte ogsaa *Udbye*, hvor min Datter *Sophia* havde været nogle Uger at passe vor kjære *Madm. Spang*, som havde havt Typhus, tilligemed flere af Børnene og Folkene; saa var jeg og i *Vesteregede*, hvor samme Sygdom kort efter bortkaldte *Madm. Bejers Søster*, en Enkefru *Bruun*. Den holder slemt Huus! ja, ganske nylig har den voldt os en svar Sorg.

Min *Sophia* var nemlig d. 16. Marts d. A. bleven forlovet med en Fætter *Henrik Glahn*, som vi have kjendt og holdt af fra Lille. Han havde været Huuslærer hos min Svoger paa *Møen*, og da han havde dimitteret hans Søn, drog han til Spang i Udbye at læse med hans Børn og havde ogsaa der havt min *Marcus* at læse med fra ifjor, jeg drog hertil, og til i Vinter; han var draget ind til Byen med Spang og var ham en tro Ven i denne ængstelige Tid, han har gennemstridt; men i forrige Maaned blev han syg, tog paa Hospitalet og døde forrige Mandag; for 8 Dage siden blev han jordet herude hos os. — — Det var en dygtig, retsindig, elskelig ung Mand. Stakkels *Sophia* bærer sit Tab med et mildt og stille Sind. Hun reiser ventelig snart over til hans gamle Forældre at trøste dem (i Veggerløse paa Falster); de mistede forleden Aar en forlovet Datter og have nu kun een Søn tilbage.

Min kjære *Christens Øine* ere endnu svage; han drog derfor over til *Møen* i forrige Maaned at læse med min Svogers Børn et Aarstid; man faaer see, om Tiden vil gjøre nogen Forandring til det Bedre? *Jeremias* læser Theologie, men kan ikke godt taale den Kjøbenhavnske Luft og er derfor endnu herude. Lille *Marcus* gik ind i Borgerdydsskolen efter at være bleven confirmeret herude *Michaeli* og kom ind i øverste Classes anden Afdeling. Han har brav at bestille; men jeg haaber, han holder Dysten ud, da han arbejder med Liv og Lyst. *Bine* og *Sophia* have van *Wylich's* Datter at læse med, et Arbeide som just ingen videre Opmuntring og Løn giver. Mutter og jeg holde os temmelig raske; maatte man blot kunne sove, men dermed vil det ikke ret gaae. Skade at vi ere saa langt fra Baarse!

Kjært er det mig, at gamle *Bang* viser Dem Opmærksomhed. Seer De ham engang, saa hils ham; han var mig dog en kjær og god Nabo. Hr. *Peter* (*Bang*) har jeg aldrig gjort meget af, og jeg undte ham slet ikke hans første rare Kone, om jeg skal være oprigtig; jeg havde confirmeret hende, og hun var mig meget kjær . . .

Glædeligt var det mig at høre ved Dem fra den kjære *Barfoed* (i Allerup), som jeg altid har holdt saameget af. For 6 Aar siden var jeg hos ham og fandt alting der saa rart og velsignet. Gud glæde ham fremdeles; hils ham ret hjertelig, naar De seer ham.

Men det hover (?) jeg ikke, at De maatte betale Deres Udflugt med paafølgende Sygdom; godt dog, at De har kunnet vedblive Deres gavnlige og hæderlige Virksomhed; dertil unde Gud Dem endnu vedvarende Kræfter og mange Aar. Tillykke med de kjære Børn; den sidste Nytaarsaftensgave kan vel nu allerede gaae? Jeg savner ret Smaabørn at lege med; her seer jeg ingen uden de smaabitte ved Daaben, hvor 4–6 kunne opføre en heel Concert.

Communalforfatningen gruer jeg for; der bliver neppe noget klogt (?) ud heraf; jeg haaber Jyderne forstaae sig bedre paa at behandle den Sag, end Øboerne gjorde; de snakkede nok, men intet rigtigt gjorde ved Sagen. Snak have vi overhovedet nok af. – Man arbejder meget ivrigt i *Ritual-Commissionen*; *Clausen* skal bryde (?) de andre Herrer meget og lader idelig sit dissenterende Votum tilføje. Theologerne beklage sig med rette meget over, at det politiske Væsen har ganske betaget ham, saa han er saa godt som tabt for dem; og han er dog den eneste de have; det staaer maadeligt til med Facultetet.

Jeg har længtes efter at komme ind til Byen at tale med *Tage Müller* om disse Ting; men Tiden er mig saa knap i disse Dage, og jeg skylder saa mange Penge inde i Byen, at jeg ikke tør vove mig derind ved høyllys Dag, og han er kun at træffe om Morgen. Idag skulde jeg havt en Slump Tiendepenge ind, men de udebleve næsten alle, saa jeg ikke kommer afsted imorgen, som jeg havde bestemt. – Endeel Reparationer fik jeg besørget i Sommer, de vare nødvendige, men kostede meget; flere forestaae i næste Aar, her trænger til mange nye Vinduer. Vor Storstue naae vi vel aldrig at faae meubleret; men det kan da ogsaa være det samme.

Det er da endelig kommen saavidt med vore Venner i Udbye, at *Madm. Spang* med de Børn, som have længst været friske, ventes hertil i Morgen. Han har som rimeligt er, fuldt Huus i Kirken. Maatte kun de mange Tilhørere give ham noget at leve af, men det kniber jammerligt for ham, endnu mere end for mig. – De omtaler Muligheder af at komme herover engang, gid det maatte blive til Virkelighed, vi havde meget at tale om sammen.

Iaar slipper jeg let med Confirmander; jeg har kun 39, sidste vinter 83. Noget letter det ogsaa, at jeg har faaet indført Efteraarsconfirmation, som vel kan behøves i saa stor en Meninghed paa henved 4000 Mennesker. – – Hils den kjære Kone og fortæl hende, at De har godt af at see herover engang imellem, nu det saa nemt lader sig gjøre, og at hun derfor skal skyde godt efter, at De kommer afsted. Til Dem kommer jeg vel aldrig, og det bedrøver mig meget.“

Dette brev er dateret: „Taarnbye, 11. Nov. 1840, adr. Skindergade 10, 11, 12.“ – Er det blot skrevet inde i byen, eller betyder det, at familien endnu ikke er rykket ind i præstegården? Efter Københavns vejviser 1843 boede pastor Wøldikes foran omtalte ven *P. Blicher* i Skindergade 10, 11 og 12.²⁷⁾

Mon der virkelig gik 2½ år, inden der igen kom brev fra Tårnby til Rønninge? Det næste, der findes i brevbunken, er dateret 1843, 19. juni, og pastor Wøldike indleder med en bemærkning om, at det er fortvivlet længe siden, han har skrevet; men udelukket er det jo ikke, at nogle breve er gået tabt i tidens løb.

„Vi have det ret vel allesammen, og Tiden skrider rask afsted med os. Pigebørnene have travlt med deres to Elever, men *Sabine* fik dog Tid til at gjøre en Afstikker til Vesteregede, Nestelsøe og Lundbygaard sidst i Maj, og *Sophie* er for

Tiden en lille Tour sammesteds og paa Falster; det er godt, de saaledes kunne skifte.

Jeremias, som tænker stærkt paa at gaae op til Efteraar, var en Sviptour i Pintsen paa Møen at see til Pigebarnet; jeg mindes ikke, om jeg har fortalt Dem, at han har forlovet sig med en af min derværende Svogers Døttre; og er i disse Dage atter draget ind til Byen for rigtig at klemme paa; han og Broderen, der logerede et Aarstid i Byen, flyttede herud i Efteraaret. *Christen* er her endnu og enten kjører eller gaaer hver Dag ud paa Collegier. *Mias* (d. e. *Jeremias*) freqventerer for det meste kun nogle Skriveøvelser. *Marcus* gaaer snart paa sine sidste Been i Skolen og skulle tage Artium til October. Maatte han slippe vel fra denne første Prøve. Hvo der havde alle de Penge samlede, som disse to Personers Eqvipering med videre vil koste. Knibe vil det visselig dermed, og de daglige, sædvanlige Udgifter ere allerede store nok, saa de mageligen sluger Indtægterne. Dog lad mig ikke komme ind paa Finantscapitlet for ikke at komme ud af Humeuret.

Sommeren lader til at blive næsten lige saa tør som den sidste; det kneb alvorlig, indtil vi endelig den 2den Junii, samme Dag som ifjor fik nogen Regn og en dygtig Bløde den 6te, saa vi nok kunne hjælpe os en Stund endnu; dog her paa Landet kan man behøve Regn et Par Gange hver Uge. Alting staaer her i frodigste Vext, saa det er et skjønt Syn, man daglig har for Øje; at sige, naar man kan komme fra Skrivebordet, hvor der altid er nok at more sig med.

Deres forrige Collega i Gladsaxe (*Kalkar*) skal tage meget flinkt og forstandigt fat paa Tingene og har sat en storsnudet Formand *Eylardi* (måske cand. jur. *H. A. Eylardi*) ret saadan tilbænks, at det knagede lidt under ham; han havde ført Protocollen saaledes, at han havde faaet sin Mening (som var Minoritetens) angivet som Pluralitetens; men K. kigede ham i hans falske Kaart, og jeg vil haabe, han herefter spiller ærligere eller og maa vige Pladsen. K. skilte sig meget godt ved sin Prædiken, da han blev ordineret.

I vor Amtsraad gaaer det bedrøveligt, da vor *Amtmand* (Knuth) er en stor Fisk. De saae maaskee, hvor fint og grovt *Schjern* tracterede ham for hans „indskjærpe“. Min Provst siger: „ja, han gaaer os nær paa Klingen, men vi fortjene og de Skrup, vi har faaet.“ –

Nu hvad siger De til *Martensens Bog om Daaben*? Jeg har kun læst den een gang, men maa have fat paa den igjen, da jeg endnu ikke ganske har fattet ham; imidlertid syntes mig godt om Mandens Vedhængen ved den gamle Kirke. Det var at ønske, at den kunde omarbejdes saaledes, at den blev tilgængelig for Andre end dem, der egentlig have nyphilosophisk Dannelse; derved modarbejdedes Baptisterne bedst, men saadan som den er, ville dens Virkninger først seent spores i Samfundet. Han kan ikke tale med anden Tunge selv. Man er meget bekymret for, at han skulde blive ansat i *Kiel*, og her er Ingen, paastaaes det, som kan træde i hans Sted. *Rasmus Nielsen* skulde det være; men han nyder ingen ret Tillid, og hans Personlighed skal slet ikke være tiltalende. Sønnerne gaae af deres gode Skind, om M. kaldtes væk.

Ingen af dem kom med paa *Upsalatoget*; Christen havde vel Lyst, men Fader havde ingen Penge, og man maatte saaledes slaae den Tand ud for denne Gang. – Saa langt kom jeg forleden, nu skriver vi d. 23de, og jeg maa see at faa mit

Brev afsted. I Forgaars var jeg første Gang paa *Saltholm*. Det er en underlig Natur derovre, man er som i en Prærie, saa øde og jevnt er der, og at see Hestene løbe og lege Veddeløb forøger end mere det vilde. I en Have tæt ved den østre Strand var alt langt frodigere og udviklet end her paa Landet, hvor alt forresten staaer fortrinlig godt. Bygget allerede udskredet og saa tæt som en Børste.

Provsten var her i Tirsdags at syne Kirke og Præstegaard. Han taledede ikke om nogen *Visitats*, og *Biskoppen* kommer her ikke iaar. – De har vel hørt, at *Dagens Redacteur* er løbet væk. Mange tabe betydeligt ved ham, den Kjeltring, man siger endog, at endeel af Sorøes Academies Penge fulgte med ham. Det gjør mig ondt for hans gode Svoger, Bankdirecteur *Bang*, som nu skal rode i al den Uorden.

Kommer De saa ikke herover i Sommer? lad mig det vide, at jeg kan forud glæde mig dertil. – De seer af det sidste Hefte i *Historisk Tidsskrift*, at jeg rigtig har afleveret den Notice, jeg fik hos Dem om Pesten i Kjøbenhavn, men da den jo ingen officiel Character havde, kunde *Mansa* ikke lægge synderlig Vægt paa den. – – (1843. 19–23/6).²⁸⁾

Sådan snakkede Wøldike lige ud af posen og fortalte løst og fast, men han skrev nok ikke så ofte. Efter en notits på det sidste brev besvarede Rohmann det den 27. juli, men Wøldikes næste brev i bunken er dateret den 14. august 1846, altså godt tre år senere. – Wøldike indrømmer da ogsaa, han føler sig trykket af sin store brevgæld og takker Rohmann for flere kære breve. I øjeblikket kan han heller ikke finde nogen anden undskyldning end sommerens langvarige hede.

„Først maa jeg da ønske tillykke med Sønnen. Gid han leve og blive Faders og Moders Ære og Glæde! Maatte Deres gode Kone snart blive rigtig rask igjen, og de Syge faae deres Onde overstaaet. Jeg beklager Deres Kone, at hun har maattet ligge i denne Varme, dog kanskee var der lidt svalere hos Dem end her, hvor vi næsten aldrig faae Regn, saa Buskene i Anlægget visne, og Frugten falder umoden af Træerne. Det kan regne i Kjøbenhavn og nordenfor Byen, men her paa Øen seer det maadeligt ud; Jorden revner, og Sæden, der nu næsten er bragt i Huus, var saa kort i Straaet, som jeg aldrig har seet den.

Med *Jeremias* og hans Forlovede samt *Marcus* gjorde jeg en Sviptour paa to Dage, den 30. og 31. f. M. over Helsingør, Fredensborg, Frederiksborg, Frederiksværk og Frederikssund. Det bliver vel ogsaa *den* Reise, jeg kommer til at gjøre i dette Aar, seer det ud til. Tak imidlertid, fordi De vilde have mig; jeg kan jo have det tilgode til næste Aar, om jeg lever saa længe. – Vi ere forresten allesammen nu, det Gud være lovet, ret raske. *Sophias* Sydom, som De jo har hørt om, var meget alvorlig, og hendes Bortgang meget nær. Nu kan hun dog være temmelig godt paa færde igjen og kan taale at kjøre længere Tourer. Hendes kjønne Haar, som maate klippes af, begynder nu godt at voxte, og hun faaer hver Uge bedre Huld. Jeg har et Par Gange været upasselig, senest i gaar, men har

sultet mig rask. I denne Hede kan man ogsaa let faae et Smæk, naar man ikke tager sig iagt.

Jeremias var her i 14 Dage, som var hans Ferie, og drager tilbage til Byen paa Søndag at tage fat igjen, hvor han slap. Holsts ældste Søn (fra Erindlev) er kommet herud paa ubestemt Tid at læse om igjen til juridisk Examen, som det mislykkedes med at tage. Gid den Ro, han finder her, maatte føre ham velbeholden til Maalet! Saa have vi og faaet et lille *Pigebarn* paa 14–15 Aar, en af-død Forpagter Thomsens Datter paa Fuglebjerggaard, her i Huset, som skulde nyde godt af Sabines Underviisning; hun er egentlig en Foræring til os fra den kjære Christen, som havde bedet os om at tage hende, da Faderen døde, og Moderen ikke kunde blive ved Forpagtningen. Han holdt meget af den Familie. Pigebarnets Søster er gift med en Immanuel Barfod (Frederiks Broder), som var hans Hjerteven. Den kjære Christen! vi savne ham hver Dag, og nu hans Efterladenskaber kom hertil for nogle Uger siden, mindes vi hvert Øieblik om ham.

Vor Biskop stod sig dog denne Gang, han var nær ved at gaae bort og er nok svag endnu. Gud veed, hvorfra vi skulle tage en Mand at sætte i hans Sted, hvis han døde? Hvad der dog ere deilige Ting i det andet Bind af hans Præstevielses-taler! Godt at han opgav at komme til Roeskilde, maatte nu *Lautrup* slippe hel-skindet fra det; men det er ikke let i disse Tider, hvor Alle bliver rakkede ned enten af det ene eller det andet Parti. — —

Jeg vil haabe, det lykkedes at faae Deres *Christian* op i øverste Classe. Her er Sorg for *Fru Spang*, at hendes flittige Søn, som har stede været blandt de øverste i sin Classe, ikke blev flyttet op i øverste Classe. Jeg mener igrunden, der er ingen Skade skeet; det er godt, man lærer at bie og være taalmodig; — — saa det glæder mig, at Deres *Andreas* tager sig op; men lad ham endelig ikke tage fat paa Latin og Græsk, med mindre han er ret særdeles opvakt. Der kræves mere og mere af de unge Mennesker, og galt er det at følge med, naar der maa være Fare for at sprænge sig ved altfor stor Anstrængelse. Rart var det, om (jeg) kunde komme til Stockholm i næste Maaned, saa fik jeg Dem dog at see ved den Leilighed. Hvad *Molbeck*, den vrantne Person, dog faaer Skrup af Nordmanden i Fædrelandet! men han bliver ham sagtens ikke Svar skyldig. (1846, 14/8).²⁹⁾

I anledning af at pastor Wøldike nogle gange omtaler familien *Spang*, vil jeg minde om, at pastor Spangs søn, der fra 1881 var præst i Mern har fortalt, at en af hans små søstre ved forårstid plejede at bringe *Søren Kierkegaard* en stor buket blomster fra Taarnby præstegaardshave. Han skriver: „Hvor *Søren Kierkegaard* elskede Foraarsblomster, især Lilliekonvaller! Fra Præstens Have i Taarnby hentede vi hvert Foraar en stor Buket til ham, og en af mine Søstre skulde som lille Pige bringe dem hjem til ham. Da blev han glad, gned Hænderne, gaaende op og ned i Stuen og sagde: „Lad mig nu se, bare jeg havde et Stykke Sukker, . . . det har jeg ikke, . . . men maaske

min Kone har,“ saa lo han, og saa kom Posen frem, og hun gik glad bort³⁰⁾

Når der i Wøldikes brogede breve i disse år jævnlgt findes hentydninger til sogneforstanderskab og amtsraad, hænger det sammen med, at loven om *kommunalforfatningen* udsendtes 1841, og at Rohmann 1842 blev medlem af amtsraadet for Odense amt. At Thrine Rohmann 1846 var jomfru hos pastor West i Borre, hvor Wøldikes ældste søn var huslærer, bidrog utvivlsomt til, at forbindelsen mellem Taarnby og Rønninge blev noget livligere. Da Rohmann 1846 fik udgivet „*Skildringer af den nyeste Tids Historie fra Juli-Revolutionens Udbrud 1830. – 1. Deel*“, havde han *dediceret* den til vennen pastor Wøldike. Forordet til bogen var dateret 1. august 1846, og dedicationen lød således: „*Peter Rosenstand Wøldike, Sognepræst til Taarnby, sin faderlige Ven og Velgjører, helliger med sønlig Kjærlighed og Taknemmelighed Forfatteren disse Skildringer*“.

Wøldike takkede med følgende brev:

„Kjære Ven! De vil nok prøve paa at gjøre mig forfængelig; desværre har jeg alt formegen Hang dertil; ved saadan at sætte mit Navn paa Prent. Havde De spurgt mig derom iforvejen; jeg havde visselig protesteret paa det kraftigste derimod; nu er det eengang skeet, og gjort Gjærning staaer ikke til at ændre. Igrunden havde jeg hellere seet, De havde undladt en offentlig Dedication; et Par venlige haandskrevne Linier havde i grunden været mig kjærere. De havde da ikke behøvet at anskaffe saa pragtfuldt et Bind om Bogen, og jeg ikke maattet blive Gjenstand for alle Læsernes Opmærksomhed. – Dog lad mig ikke skjænde paa Dem for Deres Velvillie imod mig; jeg veed, den er oprigtig og hjertelig, og fra den Side er Bevidnelsen deraf mig inderlig kjær, men det vidste jeg ogsaa uden den. Bogen har jeg foreløbig gjennemlæst i disse sidste Par Dage; et Par Capitler bleve forelæste i Stuen ved mine Fruentimmers Aftenarbeide i forgaars, og jeg finder Fremstillingen livlig og belærende, sammentrængt uden at blive utydelig, upartisk og uden Bitterhed, afrundet og udgjørende et Heelt, i hvor forskjellige Lande den end bevæger sig.

Næste Gang jeg faaer den fat, vil jeg gaae den nøiere igjennem og skal da nærmere udtale mig om den og meddele et Par høyst ubetydelige Sprogbemærkninger, jeg har gjort, der maaskee torde findes værd at benyttes ved en ny Udgave. Naar nu kun den gode Boghandler sørger for, at Bogen bliver brav tidt averteret i Aviser her, at den bliver sendt til *Christiania* og til *Lund* og *Upsala*, saa kan den komme i Manges Hænder, som den fortjener, og et nyt Oplag vil da snart kunne behøves. Jeg længes efter, at anden Deel maatte udkomme; der er Stof nok i disse bevægede Tider, som vi have oplevet, og herligt er det saaledes

at kunne samle det alt, som er gaaet forbi En de nye henrundne Aar. Gid De maa leve endnu mange Aar for at fortsætte disse Optegnelser i en vedvarende Række; vi trænge vistnok til at have en slig Oversigt over Begivenhederne, at de ikke skulle gaa os af Minde og ikke blandes sammen. Nu har De sagtens fat paa *Spanien* og *America*; de sidstes Historie er løbet fra mig, og det skal være mig kjært at see det samlet og ordnet, hvad der er derom at fortælle; naar De skal have fat paa *Sverrig* og *Norge* og skal give et Tilbageblik paa de indledende Begivenheder, saa vil det blive vanskeligt nok at omtale C. 8s Færd deroppe; dog det ligger kanskee ikke i Deres Plan.

— — Vi lide ganske forfærdelig af Tørke paa denne Øe. — — Gud hjælpe os dog Vinteren igjennem og give os et bedre Aar i 47! vi ere alle i god Stand. *Sophia* er i disse Dage vendt tilbage fra en kort Tour til Falster og Møen; sidste Sted saa hun Deres Datter flere gange, der har det godt. Hun har nu for en stor Deel faaet sine Kræfter tilbage. *Sabine* gjør paa Mandag en lille Tour sydpaa. Marcus vil være her i Vinter at læse ret paa Kraft. — —

Folk døe her som Fluor, og jeg har fuldt op med at faae dem jordet. 115 har jeg begravet i dette Aar, og deraf 27 alene i denne Maaned! de fleste ere Børn, som døe af Mavesygdom. — Sabine reiste saa imorges til Vesteregede og Hammer, paa hvilket sidste Sted en Veninde af hende skal have Bryllup i næste Uge. — Inat er der skeet *Indbrud i Kirken*; en Udgangsdør er bleven sprængt, og Kirkeblokkens stærke Laase opbrækkede. Den var bleven tømt ved St. Hansdagstider, saa der vel ikke har været synderlig mange Dalere at hente. En mistænkelig Person er bleven arresteret, som ventelig er Gjerningsmanden.

Det er flere Uger siden, jeg var i Byen, saa jeg intet Nyt derfra har at fortælle. Hører De noget om, hvorfor *Biskop Fabers Søn* har brudt sin Forlovelse, saa gad jeg nok høre lidt derom; dog De kommer vel ikke synderligt hos denne Deres gamle halv Antagonist? og om De kommer der i Huset, var det kanskee en alt for delicat Sag at røre ved. —

Tillykke med Deres *Hermann Aarsleff*! Gid han blive Fars og Moders Glæde og Ære, og gid De begge maatte leve længe med ham. Maatte nu Flokken ikke blive større, thi saa maatte De jo søge andet og større Embede, og jeg mener, det er godt at være i Rønninge. — Det trækker op til en brilliant *Capitelstaxt* for os Præster; mit votum for September, som jeg har opskrevet iaften bliver 4 Rbd. 56 sk. for Byg, og det vil stige meget høyere; dog Dhrr. Herredsfogeder vil nok sørge for, at den ikke bliver for høj; alligevel bliver den sagtens høyere i Fyen end i Sjælland som sædvanligt, da det 6radede Byg sætter Prisen ned paa den Artikel.

Her skal være *Convent* for disse Herreders Præster paa Fredag. Mutter ønsker, at den Stads (hvorved der dog ikke tør gives mere end 2 Retter Mad) var vel overstaet. — (Om svoger *Holsts* søn, der nævntes i sidste brev, hedder det): da hans Maneductioneur, det jammerlige Maneductionsvæsen, vil have ham hver dag, maa han flytte herfra, da det, naar Veir og Føre bliver værre, vil være for drøyt at løbe hver Dag til Byen. — (Om om pigen fra Fuglebjerregaard): vi have den Sorg, at hun voxer skjævt, og her maa anvendes alle Kunster med Corset og Strækkeseng, hun bliver spændt i for at forebygge, at det ikke skal blive værre. Gid det lykkes! Hun spiller godt paa Klaver og er et venligt lille Væsen — —“.

(1846, 25–28/8).³¹)

Da *anden del af Skildringer* var udkommet, sendte Rohmann den med brev til vennen i Taarnby og modtog midt i januar 1847 svar med tak og mange nyheder.

„Det er længe, meget længe siden, et Brev gjorde saa godt paa mig som det jeg fik fra Dem igaar, kjære gamle Ven! ikke alene med den skønne Gave, som det bragte, og som Bogbinderen havde gjort sit Bedste til at iføre saa yderst pyntelig en Dragt, ikke blot fordi dens Afsendelse til mig vidnede om, at De ikke var bleven vreed paa mig, fordi jeg havde Skjændt lidt for den ufortjente Ære, der var beviist mig ved Dedicationen; men fremfor alt fordi jeg saae Deres kjære Haandskrift og blev beroliget med Hensyn til Deres Øines Tilstand, som jeg, ifølge hvad Jeremias havde skrevet om dem, ængstede mig saa hjertelig over.

Og jeg kunde just igaar trænge til noget, der kunde qvæge mig; det var just min uforglemmelige *Spangs Dødsdag* for et Aar siden, og jeg var ret veemodigt stemt ved paa ny at erindre om, hvormeget jeg havde tabt ved hans Bortgang. Altsaa hjertelig Tak for Brev og Bog! Skade at jeg ikke kan tage fat paa den, da jeg bør have mine vidtløftige Regnskaber fra Haanden først, og dem slider jeg i aarle og silde; men jeg mærker, det gaaer ikke saa raskt som før; der er ogsaa mere i Aar end før at skrive, da her har været 144 Fattige at forsørge foruden dem, som have faaet interimistisk Hjælp. Dagene ville ikke til at langes; det er mørkt Veir hver dag, og Lys-Arbeidet trætter tilsidst Øinene.

Vi ere her, Gud være lovet i god Stand og have været saa en rum Tid paa nogle Ubetydeligheder nær, saa det er Placser at sende Doctoren sit aarlige Sallair for afvigte Aar. Der blev jo NB. betalt Extra efter Sophias veloverstandne Sygdom. — Vi havde den Glæde at see den kjære *Jeremias* her i Julen. Han prædikede en Gang for mig og fik aflagt sin catechetiske Prøve. Desværre fik han et haud, som der siges, fordi han gjorde for mange og for lange Pauser, og Biskoppen, som ret og billigt er, vil, at det skal gaae med Liv og Klem uden Standsning. Hans Tid hos *Wests* lakker mod Ende. — — — Gid jeg havde et godt Sted at faae ham anbragt som Capellan. — —

I Forventning af den høye Capitelstaxt har jeg anskaffet mig *dobbelte Vinduer* i min Stue, hvilket har hjulpet betydelig paa at gjøre det luunt og eensvarmt hos mig; jeg tænker og, at der skal bespares saameget Brænde, at de kunne betale sig paa et Par Aar, om man lever saalænge; og så have Pigebørnene syet mig en ny Sloprok af let uldent Tøy, som holder mig deilig varm uden at hede eller forkjæle mig. — Her er foresten megen Sygdom blandt Børn, der dør for Fode af Strubehoste. De første Aar, jeg var her døde kun nogle (og) 80 til 90 Personer om Aaret, ifjor begrov jeg 174! De Fødte vare langt fra saa mange.

Her er da nok hver Dag at varetage og at holde Orden i, saa Tiden løber, som den havde Syvmiilstøvler paa. Kun lidt faaer jeg Tid til at læse, og mangen Pakke fra vort Læseselskab, som *Kalkar* bestyrer for vort Convent, maa jeg lade gaae uden at faae den tillivs. Meget har dog moret mig at læse en „*Calender for Tid og Evighed*“, som kom i Efteraaret. Den er oversat og localiseret af en kjøbenhavnsk Præst; jeg skulde næsten gjette paa *Rothe*; der er meget, som ligner ham. Spendeer 2 mk. paa den og slaae en Streg over flere uheldige Ord

og Vendinger, som vanzire den og tyde hen paa, at den er skrevet af en Catholik, og jeg mener, den er god til Almuelæsning, tjenlig til at aabne Mangens Øje for egen Brøst; gamle *Glabn* brugte den ved sine Catechisationer ifjor, da han har den paa Tydsk, fortæller min Sophie. (See Recensionen i den desværre op-
hørte nordiske Litteraturtidende.)

Jeg var paa *Comedie* i forrige Uge og morede mig ved den gamle „Bagtalesels Skole“, der blev givet meget godt; hvo der dog havde Tid til at nyde den Glæde oftere at see et godt Stykke! Det er saa drøyt at skulle kjøre hjem i Mørke ovenpaa. – Den kjære *Marcus* er her hjemme og læser flittig; han er Pige-
børnenes Kjæledægge. Den 13de i Overgaars lod jeg Ham deeltage i Festen paa Skydebanen, hvor han morede sig særdeles godt. – *Lange* fra Vordingborg er nu her i Byen; gid der dog maatte aabne sig en Vey for ham til Virksomhed! Min kjære *Blicher* fik man saa med megen Møje anbragt som Kasserer ved Liigbærer-
Contoiret og ved Metropolitan skolen; det giver ham dog en lille Indtægt, egentlig uhyre stor, da han før aldeles intet havde.

Hr. Kolthoff, *Hr. Kopp* og jeg have i denne Tid lidt at bestille med Udgi-
velsen af nogle af den kjære Spangs Prædikener og Leilighedstaler. Maatte vi kun ikke være altfor uheldige i Valget, og desværre vare hans senere Arbejder for en stor Deel ikke saaledes fuldendte, at de kunne trykkes; og man tør jo ikke sætte noget til, saa det ikke er let at bestemme sig for, hvad man kan bruge, tage med eller lade ligge.“ (1847, 15/1).³²⁾

Mod samme års slutning sendte Wøldike endnu et brev til Røn-
ninge. Anledningen var, at han havde truffet jomfru *Classon* fra Faa-
borg, der havde bedt ham om at spørge, om Rohmanns ældste datter,
Catharine, der havde været hos *West* i Borre ikke kunne tænke sig
til foråret at blive lærerinde hos skovrider *Bøvings* paa Hanneslund
ved Faaborg. – Men han havde da også lidt at fortælle fra Taarnby.

„Vi have det ret vel her, og *Grippen* kan ey ret faae Fodfæste paa denne Øe;
kun har den kjære *Thea* lidt endeel af Tandpine i flere Uger, der har berøvet
hende mangan Nats Ro. *Marcus* er fra 1. Nov. flyttet ind til Byen, (vil De
ham noget, saa logerer han (p. hj. af) Mikkel Bryggersgade og Lavendelstræde i
Baandfabrik. *Sabroes* Huus øverst) og klemmer godt paa. Han har begyndt
Skriveøvelser hos *Clausen*, og det synes at ville gaae godt. Hans første Prøve
fik et Laud! og den anden naaede den Ære at blive oplæst, jeg haaber, han skal
ikke blive oplæst (!) deraf. Den svenske Reise har han endnu godt af og takker
Dem mangan Gang for den Anledning, De gav til den. – *Jeremias* slider i det i
Nysted og faaer god Øvelse i mangehaande Forretninger. Kort efter Nytaar vente
vi at see ham her et Par Dage“. (1847, 6/12).³³⁾

Så kom det begivenhedsrige år 1848. I januar skrev Rohmann til
Taarnby for om muligt gennem vennen at få nøjere besked om, hvad

der gik for sig. Wøldike svarer en måneds tid efter, at han ikke ved synderligt mere end det, der står i aviserne, og at han ikke finder det tilrådeligt at fortælle, „hvad den tjenestefærdige cronique scandaleuse jevnlig opvarter med, hvoraf man maa haabe, at de ⁷/₈ er Løgn“. Og han fortsætter:

„Men jeg veed intet mere magtpaaliggende at tale om end Deres uopvejelige Lykke at have faaet Øjet istand og det er med saa simpelt og naturligt Middel. Hvad det dog har glædet os allesammen! Maatte De nu fremdeles være fri for den Smerte og Ængstelighed, som har plaget Dem og beholde Brugen af Synet, til De eengang, gid seent, lukker Øinene for sidste Gang. –

Om Politik gider jeg ikke skrevet, deels da jeg ikke er nogen Politicus ex professo, deels da der skrives saameget af alle Mennesker, at man snart kan blive kjed deraf, og hvad fører det til med al den Passiar? der udrettes vist intet dermed, og Regjeringen maatte jo blive aldeles raadvild, naar den skulde agte paa alle de modsigende Stemmer. Folk ere jo ogsaa som besatte! Hvad skulde nu *Madvig* med at give sit Besyv med i Laget? Jeg kan dog ikke see andet end, at det er billigt og retfærdigt, at der sendes lige mange erfarne Mænd fra begge Sider, det skal jo dog ikke gaae ud paa en Ballotering?

I „Nord og Syd“, som De ikke bør lade ulæst, faae *Clausen* og *Schou* mange Tilletviisninger, og jeg mener, de gode Venner kunde ogsaa have givet lidt Stunder; det hedder jo dog ikke endnu: „Hannibal ante Portas“. – Dog nok om alt det Vrøvl; godt at jeg ikke risqverer at komme blandt de „erfarne Mænd“! Det hedder, at *Biskoppen* vil stemme paa at faae Magister *Monrad* valgt; men jeg kan dog neppe troe det. Vor Provst har tilbudt os at nævne, hvem vi mene, og *Jeremias* skriver, at hans Provst kalder Herredets Præster sammen i disse Dage for at høre deres Mening. Gud give dog, at alt maa løbe nogenlunde fredeligt af, naar Mændene komme sammen; godt der dog er lidt Tid, inden det skeer, saa haaber jeg, at dog noget af Feberheden dunster bort imidlertid.

Jeg saae hverken lit de parade eller Caspar Lorentz (d. e. castrum doloris), som *Siegfried von Lindenberg* kaldte det, eller Liigtoget selv uden heroppe fra Loftslugen. Jeg havde rigtignok tilbudet mine Amagere at være med dem, naar de stod en parade ligesom sidst udenfor Vesterport, men jeg kunde ikke faae *Hr. Timm* med og at gaae ene syntes jeg ikke om; godt var det, det ikke skete, da Amagerne bleve anviste deres Plads en haye (i dobbeltrække) paa Amagertorv, og der havde det seet underligt ud at staae i Ornat. *Marcus* fik en god Forkølelse ved at staae i Frederiksgaden, og *Sabina* en ditto ved at være med Kunstnerne paa Charlottenborg. Mutter og jeg vare ene hjemme, og jeg fik mig gjort færdig til næste Dag at tale om: „Hvor søge vi Trøsten i den almindelige Sorg.“? Her var fuldt Huus, Alle i Sørgedragt (*proprio motu*), og *Boyes* to Psalmer gik ret godt.

(Wøldike udtaler sin glæde over, at det nu er bestemt, at Thrine skal til Bøvings paa Hannelsund.) – Stakkels Ven, med al den Sygdom, De har havt at trækkes med i og udenfor Huset; Gud være lovet, at de alle have holdt det ud, og at ingen af Flokken blev revet bort. Nu haaber jeg, de alle med ny Kraft og

nyt Mod gaac Foraaret imøde, som tegner til at ville indfinde sig tidlig denne Gang. – Megen Regn have vi haft i disse Dage, til hvilken Jorden ogsaa høylig trængte. Godt, den ikke kom i Form af Sne, saa havde vi faaet nok at vade i og haandtere med.

Saaere travlt havde jeg med Fattigvæsens-Sager hele Januar Maaned, og mit Regnskab med 4623 Rbd. klareret i rette Tid. Jeg har forjaget mig lidt dermed, saa Revisorerne have faaet Anledning til at opdage, at jeg havde regnet mig selv 20–30 Rbd. til Skade, hvilket jo dog, naar galt skulde være, er bedre end, hvis det Modsatte havde fundet Sted. Saa har jeg og haft travlt med de kjedelige Tiendeberegninger for omtrent 320 Hartkornsejere.

Her i Huset ere vi, Gud være lovet, alle i god Stand, undertiden bekymres jeg jo rigtignok for min Mave, som jeg synes ikke arbejder flittig nok, men er noget oven af sig. Var der blot Tid til flere Spadsretoure, saa blev den vel skikkelig, men her er saameget, der kræver min Nærværelse. – Har De ikke med mig seet, hvor hensigtsmæssigt det var, om Valgene af nye Sogneforstandere fandt Sted paa en anden Tid af Aaret end som nu i Decbr., saa de tiltræde deres Funktion 1. Januar? Derved skulde de udføre, hvad de afgangne have besluttet og gjøre det da ikke saaledes con amore, som hvis de selv havde været med at lægge Planen. De nykomne skulde revidere de Regnskaber, som angaae Udgifter og Indtægter, de selv ikke havde med at bestille osv. Vi ere derfor gangne ind med Forestilling desangaaende, at de nye tiltraadte f. Ex. 1. Julii, til vort Amtsraad, at den Sag ikke kunde finde Gjenklang ogsaa hos Deres Amtsraad? det var godt, om der fra flere Sider blev moveret noget om den Sag.

De mistede saa Deres Stiftamtmand (*Bardenfleth*). Her vil man just ikke til-lægge ham nogen fortrinlig Capacitet, men hans Navn borger for, at han er en dansk Mand og en ærlig Mand, og det er to store Egenskaber, som vi maae glædes ved. *Stemann*, hedder det, vilde ikke underskrive Placaten 28. Januar, skjøndt hans Navn er trykt med, men skal have nedlagt Protest, da han mener, at der er indrømmet Holstenerne for meget. Maatte han endnu holde ud, den gamle dygtige Mand! *Lehmann* kom over Hals og Hoved hjem fra Italien forleden. Man faaer nu see, hvad han brygger; jeg tror ham ikke rigtig, maa jeg til-staae.

Sidst i September skulde jeg, volente Deo, til *Laaland* til Svogers Sølvbryllup og havde stor Lyst til at lægge Vejen om ad Fyen, dersom der vil blive Tid dertil; dog det lykkes vel neppe. – *Jeremias* slider svært i det i *Nysted*, men er fornøyet med sin Gjerning. Fra mig og os alle har jeg at sende Dem hjerteligst Tak for *den tredie Deel af Deres Bog* og for den Nydelse den har skjænket og fremdeles vil skjænke os; naar jeg ret faaer den studeret med et kritisk Øje, skal jeg ikke glemme at meddele, om jeg fandt noget at udsætte; hidtil har jeg intet fundet“. (1848, 28/2).³⁴)

Fra oktober 1838 til februar 1848 findes i Rohmanns arkiv 8 breve fra pastor Wøldike. Som de her er gengivet, viser de os, hvor nær de to familier var knyttet til hinanden, hvor højt de to præster satte hinanden, og hvor frit de betroede sig til hinanden om hjem og

gerning; sammen drøftede de, hvad der gik for sig i land og kirke. Med året 1848 sattes der et skel i Danmarks historie, der fik stor betydning i alle forhold; og brevene fra årene efter 1848 vil blive omtalt i det sidste afsnit af Rohmanns historie. —

Brevvekslingen mellem Rohmann og Madvig. — Forbindelsen mellem de to studenterkammerater gik i stå 1837. Fire år gik der, uden at de hørte fra hinanden. Men i foråret 1841, da Rohmann var kommet i gang i Rønninge og gerne ville tage fat på sine historiske studier igen, bad han Madvig skaffe sig nogle papirer fra Universitetsbibliotheket.

Rohmanns første henvendelse synes at være gået tabt, men under 12. marts 1841 sendte Madvig ham følgende lange brev:

„Kjære Ven Rohmann! Det er meget længe siden, at et Brev har glædet mig saameget som det, jeg i Løverdags modtog fra Dig. Du har deri uden videre gjengivet mig et Gode, som jeg næsten var vis paa, at jeg ved egen Brøde havde forskjertset, og som jeg mange Gange har tænkt paa med Savn og Længsel og tillige med Skamfuldhed, *dit Venskab*. Du er saa from, Du tro Sjel, ikke nøie at udregne, naar og under hvilke Omstændigheder Du sidst skrev mig til uden at faae Svar fra mig; jeg skal da sige Dig det, for at jeg i det Ringeste kan aflægge mit Skriftemaal, om Du end har fritaget mig for anden Poenitentse end den, jeg sandelig har døiet i min egen onde Bevidsthed.

I det sidste Brev, jeg har fra Dig, underrettede Du mig om din Forlovelse med din nuværende Kone; paa samme Tid ønskede Du, at jeg skulde være Dig behjælpelig med at udfinde Noget, der over (!) i dit Trængselshjem kunde give Dig en lønnende litterær Virksomhed. Nedslagen over Intet at kunne udrette gik jeg efter min Vane og krympede mig saalænge ved at skrive et Brev, der kun var lidt opmuntrende ved slig Anledning, at jeg tilsidst blev unseelig og som Børn stædig derover. Saa kom din Forflyttelse, der hvorvel jeg erindrede, at Du tidligere kun saae Redning i et Kjøbstedskald dog forekom mig at være lykkelig og glædelig (som jeg nu, Gudskeelov, seer, at den har været) ikke blot fra det oeconomiske Standpunkt, men fordi den førte Dig til en Egn, hvori Meget maatte være Dig hyggeligt og hjemligt. Jeg veed ikke, hvorledes det gik til, at jeg betænkte mig ved, efter Tavshed i de onde Dage, nu at tage til Orde i de gode, og medens jeg studerede Rønninge og Rolfsteds Topographie og demonstrerede *situm locorum* (d. e. stedernes beliggenhed) for min Kone, fik Du ikke et Lykønskingsord heller denne Gang.

Ifjor Sommer endelig reiste en Discipel og Ven af mig, *Mag. Trægder*, til Fyen for at opholde sig nogle Dage ganske nær Dig, hvis jeg husker ret hos en Nabo-

præst; jeg gav ham i Commission at søge Dig, forhøre hvad Du tænkte om mig og sige Dig, at han vidste, at jeg ikke havde glemt Dig; men han kom tilbage for at fortælle, at han ikke havde truffet sammen med Dig. – Endelig har Du nu selv skaaret mig for Tungebaand og mærker vel allerede, at jeg ogsaa deri er den Gamle, at jeg er ligesaa snaksom i Breve, naar jeg kommer paa Gled, som jeg er langsom til at begynde.

Først og fremmest da, hjertelig og inderlig Lykønskning til, at Du fra en forknyt og Sind og Legem nedtrykkende Stilling er kommen i en saadan, hvor Mod og Lyst er vognet paa ny, og ikke blot i en bedre udvortes Stilling, men at ogsaa dit Hjem har faaet en venlig og kjerlig Farve! Jeg, der aldrig har passeret store Belt, har nu den største Lyst til paa engang at see „Danmarks Have“ og din Præstegaard. Kunde jeg (hvilket jeg ogsaa ellers har speculeret paa), faae min Collega *Petersen* til at bytte Sorøetour med mig (thi iaar er det ham), saae Du mig allerede iaar. – Ja, gav Skjæbnen nogle Penge, troer jeg næsten, jeg med min Kone overfaldt Dig en Dag for at fare den næste tilbage. – Men lad mig nu ikke gjøre formange Planer; jeg har allerede en god Hoben, der ere nær ved at ryge i Lyset.

Med mig er ikke foregaaet saa betydelige Forandringer som med Dig; stille og rolig har jeg siddet i mit Studerekammer, forstyrret dog meget mere end jeg ønskede det af Bibliothekets mekaniske Forretninger og mange Lappalier ellers og kæmpende den gamle Kamp med mine Finantser. Imidlertid har jeg gjort en meget tyk Bog færdig i 1839 og lader nu en mindre udgaae, der skal skaffe mig et evigt Navn paa alle danske Skolebænke, en *latinske Grammatik*, der har taget det Meste af min Tid i over Aar og Dag, da den skal være et Aftryk af en fuldkommen selvstændig og gennemarbejdet Overskuelse af det hele Gebet; den skal derfor ogsaae udgaae paa Tydsk. Derfra venter jeg nu at vende tilbage til friere og alsidigere Studier, efter at den linguistiske Forstandsreflexion og Iagttagelse nu har hersket længe nok.

Politiken har jeg hidtil holdt mig saa nogenlunde fra Livet, skjøndt den især her tager os Alle ved Haarene. Jeg maatte jo, hiin 3die Decbr. to Gange i Ilden og dæmpe Oprør, ikke at tale om, at jeg siden har maattet tale Noget med. Forresten er man ilde faren, hvor man seer store Mangler og Trang til *fast* og *sikker* Reform, paa den ene Side, men til Udførelsen principløs Ubestemthed, og paa den anden Side megen Raahed, megen Overfladiskhed og Benyttelse af mange krogede Veie.

Men det var om mig, ikke om Politiken, jeg vilde tale, *om mig* og *Mine*. Min Kone og mine Børn (hvoraf jeg nu har 5, den mindste en Pige, der i de sidste 14 Dage, halvandet Aar gammel, har begyndt at tumle frit omkring) have i Vinter skrانتet endeel, min Kone før Juul ikke saalidet; nu er hun, Gud skee Lov, bedre; mine Børn ere i disse Uger haardnakkent forkjølede, ellers er de raske og glædelige med den sørgelige Undtagelse, at min anden Søn har et i Mæslingerne i høieste Grad svækket Syn, der bekymrer mig meget. I min Kone har Du nu som før en trofast Allieret, der indtil for et halvt Aar siden ufortrøden vedblev, hvergang et Brev eller en Fraværende omtaltes at indføre Sit: „Og saa var der ogsaa en Anden, Du burde skrive til“.

Men Hille mænd! Jeg er langt nede paa tredie Side og har ikke talt om den Sag,

hvorom Du har skrevet mig til; jeg har ligefrem forudsat, at Du ikke for et Anliggendes Skyld hængte vort gamle Venskabs Skildt ud, men deraf tog en Anledning til at lade dette selv træde op; imidlertid skal jeg ogsaa besøge Anliggendet, saameget mere som det saare glæder mig, at Du har slige Arbejder for, og at Du nu ikke langt fra Odense kan drive dem i Forening med kyndige og ivrige Mænd, især *Paludan-Müller*, og overhovedet i bedre Ro og med større Nydelse sysle med dem. —

Ganske rigtigheden findes Fortsættelsen af *Blochs F. Geistl. Historie*, eller rettere Materialerne til Fortsættelsen paa Univ. Bibl. Det er en tyk Pakke i fol. med mange løse Blade og Sedler. *Reglementet* siger, at Sligt ikke maa udlaanes, men jeg siger, at jeg ikke veed, hvorfor man opbevarer Sligt, naar man ikke ved rette Leilighed vil bringe det til rette Mand, og Du skal altsaa faae det Hele over; men jeg tør ikke sende det, førend Beltpassagen bliver aldeles sikker, hvilket nu vel ikke vil vare længe. Have vi forresten Noget, Du ønsker, skal Du faae det. Eders Samling af Actstykker venter jeg at see, naar jeg nu faaer Bibliothekets Exemplarer fra de odenseiske Bogtrykkerier. Har Du ikke et eller andet lidet Stykke for den historiske Forenings Tidsskrift? — — —

Hovedsagen er, at jeg nu atter har skrevet til Dig og har sagt Dig, ikke saameget i enkelte Ord som i hele denne Passiars Form, hvor aldeles jeg i mit Forhold til Dig er paa det gamle Punkt, som om vi havde corresponderet paa det Flittigste.“ (1841, 12/3.)

Sidst i april sendte Madvig da en pakke til Rønninge. Den indeholdt de ønskede „Blochs Collectanea“ i tre bind og en følgeskrivelse, hvori det bl. a. hed:

„Du vil naturligviis gjøre Dig al Umage for at conservere Alt i den Orden eller Uorden, hvori det er, undtagen hvor Du med Bestemthed kan bringe Blade og Sedler fra Vildfarelsens Udlændighed hen til deres rette Plads. — — — Forresten sender jeg Pakken ikke directe til Dig, da jeg ikke tør overlade dens Skjebne fra Ankomsten paa Odense Postcontoir, indtil den naaer Rønninge, til Tilfældet, og jeg har derfor adresseret den til Dr. Paludan-Müller, der som din Medarbejder vel besørger den sendt til Dig, eller hos hvem Du kan requirere den. Den afgaaer fra Kbhvn. idag.

Jeg har om mig selv og mine Anliggender Intet at tilføie til, hvad jeg sidst skrev, uden at jeg forpiint af anden Examen og krumbøiet af Reenskrivning og Correctur i disse Dage hilser Foraaret med stor Jubel og reiser mig i Veiret kneisende og brammende.“ (1841, 30/4).³⁵⁾

Midt i maj tog Rohmann sig da sammen og fik skrevet et langt brev til sin ungdomsven, baade med tak for den tilsendte pakke og med beretning om, hvordan det stod til i Rønninge.

„Kjære Madvig! Dine to Breve har været mig ret nogle velkomne Gjæster, og hvad der i sær har glædet mig ved dem, er at see at Du dog midt i din Lærdoms

Berømmelse endnu har Hjerte for din gamle Ungdomsven. Vel har jeg aldrig tvivlet derom; thi din lange Taushed tilskrev jeg den Vanskelighed, jeg vidste, Du har ved at faae fat paa Pennen til Skriverier som Breve til mig; men naar man som jeg allerede har gjort adskillige smertelige Erfaringer, gjør det dog saa godt, naar man finder sin Livsanskuelse stadfæstet som den bedste, at det er rigtigst at tage Alting i den bedste Mening, indtil den ved Haandgribeligheder bevises som urigtig. Tak derfor, kjære Ven, for begge dine Breve og for den Omstændighed, hvormed Du fortæller mig din huuslige Stilling; hvad den offentlige angaaer, da tvivler Du vel ikke om, at jeg stedse saa jevnt har havt et vaagent Øie med Dig og glædet mig ved hver en Triumf, Du nød paa din berømtlige Skribentbane; ogsaa tak for den tilsendte moles indigesta (d. e. uordnede bunke) af en geistlig Historie.

Paludan-Müller blev noget perplex ved dens Modtagelse, og jeg grebes af en vis hellig Rædsel blot ved Vægten af denne uhyre Dyng. Det bedste ved den, troer jeg, at den har givet mig Leilighed til at fornye min gamle Forbindelse med Dig; thi hvad jeg endnu har seet af dens Indhold er ikke meget bedre værd end at tænde Piber ved, en heel Deel ydmyge, indholdsløse Breve til den gunstige Hr. Biskop. Jeg frygter for, at skal der komme Noget ud af dette Chaos, maa der en dygtigere Skaberhaand dertil end min. Imidlertid skal jeg nu efterhaanden, som der forundes mig Tid, undersøge Indholdet, og hvis det paa nogen Maade lader sig gjøre, sende Dig den hele Masse inden Vinteren.

Det værste er, at min Tid dertil er temmelig indskrænket. *Jeg har 1200 Sjæle* at tilhugge og skruphøvle til Himmerige, og der skal Noget til dette aandelige Snedkerarbeide, hvoraf dog en meget stor Deel synes ganske at være spildt, saae jeg frygter for, at de Fleste om ikke Alle dog efter *Heibergs* nye Apocalypse maae til Helvede, og maaskee jeg selv dingle bag efter. *Dernæst har jeg mine egne og adskillige fremmede Børn* at lære mores og andre puerilia (d. e. hvad der hører til god opførsel), der medtager mig adskillige Timer daglig; thi Folk vil med Vold og Magt, at jeg skal være deres Børns Opdrager, og saaledes har jeg da 5 fremmede foruden mine egne 5; med Tiden maa jeg jo have en Huuslærer; men endnu have ingen af Drengene naaet det 9de Aar, og indtil den Tid er det dog for tidlig at holde Lærer til dem. Du vil maaskee sige, hvad jeg vil med alle de Børn? Jeg vil gjerne ud af min Gjæld, om det er muligt, førend mine Drenges skulle i Skole, ellers skeer det nok aldrig.

Endelig har jeg *Diplomarbeidet i det litteraire Selskab*, hvor vi just ere i Begreb med at begynde Samlingen til et andet Bind. Det er ellers et pudsigt Forhold, vi ved dette Arbeide ere komne til at staae i til Kronprindsen; han er Selskabets Præs, men kommer aldrig i dets Møder; han har prydet vor Samling med sit første litteraire Arbeide (d. e. dedicationen til kongen) og har aldrig viist Foretagendet Interesse for en Priis Tobak eller viist Committeen saa megen Opmærksomhed som blot at se de Mænd, foran hvis Værk han har sat sit Navn. Hvad synes Du om alt dette? Vi have rigtignok følt os lidt fornærmede og ikke fundet Grund til at nævne hans Navn i vor Fortale; at vi derfor begynde paa en Fortsættelse er ingenlunde, som Folk maatte troe, en Følge af Præs's Opmuntring dertil eller Interesse derfor, men af vor egen Interesse for Tingens selv, da Selskabet under det nye Præsidium sygner gevaltig, og vi mene, at det er bedst

at benytte den Smule Levning af pecuniært Liv, der endnu er tilbage, til at bevare saamange historiske Materialier som muligt, hvilke her i Samlingerne ellers snart ville adspredes eller forkomme. – Du seer altsaa, at Bloch maa blive en Biting; jeg troede langtfra heller ikke, at disse collectanea udgjorde en saadan uordnet Mængde. Indlagt vedlægges et Beviis til Bibliotheket for Modtagelsen.

Jeg veed ikke ret, hvad jeg skal svare paa dit Spørgsmaal om et Bidrag til det *historiske Tidsskrift*; rigtignok har jeg en Tid lang havt nogle Bemærkninger samlede angaaende Dyvekes Død og Torben Oxes Henrettelse, og som *Allens* Haandbog har givet mig Lyst til at tage frem igjen efter at de vare henlagte; men det vil komme an paa, om jeg kan faae Tid og Ro, naar Pindsen er forbi, til at bringe dem i en saadan Form, at de kunne læses med nogen Interesse; egentlig grundige videnskabelige Arbejder kan af Mangel paa Bibliotheker vanskelig leveres fra Provindserne og mindst af Folk, som leve paa Landet; ogsaa have vi Provindsfolk, hvad enten det er med Ret eller Uret, den Mening, at *Hovedstadens lærde see med en vis fornem Ringeagt ned* paa Litteraturen uden for Hovedstaden, og det er vistnok ogsaa en Grund, hvorfor kun faa Skrifter komme fra Provindserne, især er Jylland mager.

Til *din Grammatik* glæder jeg mig; jeg havde hørt, den var i Arbejde; vi trænge til den, gjør den bare ikke for vidtløftig, at Drengene blive trætte af den. – Du glæder Dig ved *Foraaret*, ja, jeg med! den strenge Vinter har plaget mig en Deel med Gigt, men nu er Aaret iført sin Brudedragt, og Alt gyder nyt Liv i de gamle forslidte Lemmer; Du skulde kun see, hvor smukt her er hos mig; mine Haver staae i eet Blomster og igjennem mit Havestuevindue overskuer jeg en Skare af de skjønneste Frugttræer og i Baggrunden en deilig Skov. Det er sandt, vi have nu en Erstatning her paa Landet for vor Eensomhed om Vinteren, og jeg vilde ret ønske, Du kunde see vort skjønne Fyen; det kan vel ogsaa skee, naar Du griber Dig an.

Jeg vilde gjerne *en lille Tour iaar til Sjælland*, og maaskee med det samme et Svip til Kjøbenhavn; men jeg frygter for, at jeg ikke endnu kan undvære Penge dertil; *ifjor* var jeg i *Jylland* og besøgte mine gamle Sørgesteder. Vistnok har man godt af at rive sig løs af sit daglige Huusstøv; men jeg har vanskeligt ved at komme bort, da jeg har Huset fuldt af Børn. Men Du skal dog engang udenfor de lumre Mure; sæt Dig da paa Diligencen og tag Reisaus til den By, hvor Jens Baggesen fødtes, saa er Du *snart i Rønninge*. Tag din Kone med, hvis Du kan, og tak for hendes kjærlige Deeltagelse, og fordi hun dog saa trolig mindede Dig om engang igjen at skrive til mig.

Nyt om mig selv har jeg nu intet videre; men hvordan har vor gamle Ven, *Hans Anker Jespersen*, det? er han endnu ligesaa hellig som før? og hvordan staaer Du Dig med ham? Alle disse og endnu mange flere Spørgsmaale ønsker jeg besvarede, naar jeg som jeg haaber, om ikke al for lang Tid seer Brev fra Dig igjen. Hils din Kone og kys dine Børn og lev vel!

Rønninge, 16. Mai 1841.

Din hengivne Ven *Rohmann*.³⁶⁾

— — —

Saadan havde de to venner meget at fortælle hinanden, naar de først kom i gang. Sommeren og efteråret 1841 gik; den 2. november

sendte Rohmann atter Madvig et langt brev; anledningen var, at han havde sendt den laante pakke fra Universitetsbibliotheket tilbage. Brevet lyder:

Rønninge, den 2. Novbr. 1841.

Du undskylder vel det Hastværk, *kjære Madvig*, med hvilket jeg affærdigede *Blochs chaotiske Manuscripter* tilbage til Dig; de laae indpakkede i flere Dage, og det var mit Forsæt at ledsage dem med en ordentlig Taksigelses-Epistel, men den ene Dag løb hen efter den anden, uden at det var mig muligt at faae saa megen Tid og Ro tilovers at skrive et Brev, (thi denne Tid er en velsignet travl Tid for mig og mine Lige med tusinde kjedelige Afbrydelser, *Vrøvleforretninger, Skoleexamina, Skudsmaalsekspeditioner osv.*) og naar Sengetiden kom, var jeg sløv og ør i Hovedet af Dagens Byrde og Hede. Som sagt Pakken laae reiseferdig, og da min Vogn just skulde til Odense paa en af de taaleligste af uendlige og usalige Regndage, troede jeg det rigtigst at sende den med, og saaledes afgik den da. Tak nu for dens Tilsendelse! Desværre er Udbyttet deraf kun blevet lidet; det Meste der angaaer det egentlige Fyen, er saa ubetydeligt og saa fragmentarisk af Indhold, at det næsten ikke er muligt at benytte det, uden man i flere Aar havde det ved Haanden, naar man forfra vilde begynde en lignende Samling, og dertil kommer, at mange af Optegnelserne slet ikke ere at lide paa. De bedste ere de, der vedkomme Lolland, men dette Land laae for langt af min Ve. Imidlertid ere vi nu her komne til Kundskab om, hvad det vil sige, at Univers. Biblioth. eier en Fortsættelse af Fyens Geistligheds-Historie, og det er altid Noget. Derfor Tak for Tilsendelsen, og de udlagte Postpenge skal jeg godtgjøre Dig ved Leilighed.

Du kom saa ikke til Fyen, og jeg kan, saa gjerne jeg end havde seet Dig hos mig, ikke fortænke Dig i, at Du blev, hvor Du var; det har den hele Sommer været og er endnu et Søle baade foroven og neden, at man ikke skal lystes ved at reise for Fornøielse. Alligevel blev jeg af den uophørlige Indesidden saa ilde tilmode, at jeg liig Trækfuglene længtes efter at fare et andet Sted hen, og da mine Storke reiste, rev jeg mig løs og drog med dem imod Syden, men kom ikke længere end *over Svendborg og Thorsing til Langeland*; her standsedes jeg af nogle gamle Documenter, og da det ogsaa var begyndt at regne, drog jeg tilbage med mit Fund. Det var dog en lille Udflugt og Forfriskning, da jeg ikke før havde seet Langeland, og *Tranekjær* er et mærkværdigt Sted i mange Henseender; et lille Udbytte fik jeg da ogsaa til Fortsættelsen af vor historiske Documentsamling, hvis 1ste Bind Du vel har seet. Herpaa have vi da arbejdet saa smaat i Sommer og skrabet en Deel sammen, som nu skal drøftes og sigtes; men Arbejdet skrider frem under sørgelige Auspicier. *Selskabet* sygner stærkt under dets nye Præsæs, der ikke har den mindste Interesse derfor, og Vicepræsæs hylder ogsaa Sætningen principis ad exemplum (paa fyrstens maade).

Det er aleene vort Arbeide, der endnu holder det i en vegeterende Forfatning. Vel ere nogle af os betænkte paa en Revolution, men desværre ere de kongl. confirmerede Love en Hindring.

Kongen blev noget bister paa den indtraadte Dvale, da jeg i Nyborg fortalte ham den, og meente, at Selskabet i alt Fald skulde vedblive at give Penge, saa længe vi blot vilde vedblive at fortsætte *Udgivelsen af Documenterne*.

Vi arbeide saaledes for vor egen Fornøielse og det Offentliges Gavn; thi vi have hverken af Præsens eller Selskabet faaet saa meget som Tak for 1ste Bind. Gaaer Selskabet overstyr, er det baade Synd og Skam, da det eier en ikke saa liden Capital, hvormed dog Noget kunde udrettes, og Kongen, som i sin Tid gjorde sig saa megen Umage for at bringe Liv og Aand ind i det, vil neppe see naadig til dets Opløsning.

Foruden dette Arbeide har jeg i min Fritid i Sommer ikke udrettet Meget; thi *mine Børns Underviisning* medtager nu stedse flere og flere Timer; jeg har blot bearbejdet nogle Bemærkninger om Torben Oxes og Dyvekes Begivenhed til det historiske Tidsskrift efter din Anmodning, hvilket *Molbech* have fundet værdige til Optagelse. Mine Forretninger optage mig megen Tid og ville vel herefter optage endnu mere, naar det nye Communalvæsen kommer istand, saa at min hele Litteraire Virksomhed efterhaanden nok vil gaae reent i Staa. Ih nu! der er da heller ikke tabt Meget i vor skrivende Tid; det bedste jeg har udrettet er, at jeg har givet Bonden en og anden lille Bog i Hænde, som han trængte til, og hvoraf han kan have Nytte.

Mit Liv gaaer i mit Hjem for Resten sin eensformige, rolige Gang; vi have, Gud være lovet, alle Helbred og leve ret fornøiede i vor lille Kreds; for det meste med os selv, dog stundom ogsaa besøgte af gode Venner, og selv Bøndernes Opmærksomhed bidrager til at gjøre os Hjemmet kjært og muntert. Mine Smaa gjøre god Fremgang, skjøndt ingen af dem vel tegne til at blive Genier; et godt Fortepiano har jeg faaet ved en Leilighed til en billig Priis. *Min ældste Datter*, som nu gaaer i 13de Aar, læser allerede Tydsk fra Bladet og tyder ret godt Frandsk, skriver peent Dansk og er ikke uvidende i Historie, Geographie og andre Børnelærdomme, og nu skulde jeg see, hun kunde lære nogen Musik. Du skulde kun see, hvor jevnt og rart Alt gaaer hos mig; men naturligviis har jeg meget Arbeide; en streng Tour forstaaer os rigtignok; vi venter nok en lille, men jeg haaber, det vil gaae godt, da min Kone er sund og stærk.

Om et Aarstid har jeg tænkt paa at begynde lidt Latin med *min ældste Søn*; han bliver da omtrent 10 Aar, og jeg har til den Ende allerede faaet *din Grammatik*, men den har gjort mig lidt betænkelig; først fordi jeg efter din Yttring er bange for, at han til den Tid endnu ikke vil have den Alder, som Du mener, en Dreng bør have for at begynde paa Latinen. Jeg læser dansk og tydsk Grammatik med ham, saa vidt han kan fatte denne Underviisning. Og dernæst fordi jeg frygter for, at jeg ikke skal faae Ro og Leilighed til at sætte mig ind i din Bogs Oeconomie og i det hele System, saaledes som jeg nok kan see, det vil behøves for ret at bruge den med Nytte; og bruges maa den, da jeg er vis paa, at den om ikke lang Tid vil og maa fortrænge baade *Brøder*, *Baden* og *Dorph* fra Skoleunderviisningen. Det er jo rigtignok min Hensigt om et Aars Tid at antage en Lærer, naar jeg faaer noget mere af min Gjæld fra Haanden, og Underviisningsgjenstandene blive for mange for den Tid, jeg vil kunne disponere over; men hvor faaes da her ud paa Landet en saadan Fugl Phønix af en Latiner, at han forstaaer tilbørligen at haandtere din Grammatik? Vistnok var det bedst, at Drengen strax kom i en offentlig Skole, men saa tidlig vilde jeg nødig sende ham fra mig, og Pengene vilde for det første ikke være ganske lette at undvære; dog med Tiden kommer vel Raad.

Siden jeg dog nu skriver Dig til, vil jeg ikke lade denne Leilighed gaae forbi til at anbefale et ungt Menneske til din Opmærksomhed, som nylig fra Odense Skole er kommen til Universitetet; hans navn er *Pasbjerg*, en Søn af Birkedommer Pasbjerg i Svendborg; jeg er hans Forældre fra tidligere Dage megen Forbindtighed skyldig baade for min egen og min salig Sophies Skyld, og jeg holdt altid meget af den godmodige Dreng; men hans Underviisning er bleven forqvaklet fra Begyndelsen af. Jeg troer nok, Fyren kan blive til noget, naar han falder i gode Hænder, og veed, at Folk, som han har Agtelse for, har et vaagent Øie med ham. Det er derfor min Bøn til Dig, kjære Madvig, om Du vil tillade mig at lade ham fremstille sig for Dig. Jeg har paa Faderens Anmodning ikke lovet andet end at bede Dig om at lade Sønnen faa Adgang til Laan paa Universitetsbibliotheket. Behager han Dig saa ikke, kan Du jo lade ham gaae for den, han er; men behager han Dig, og Du finder ham værdig til din Opmærksomhed, vilde Du gjøre en Velgjerning, dersom Du kunde virke paa ham til Flid og Arbeidsomhed, og dersom Du ved Leilighed vilde give ham din Anbefaling til en eller anden *Information*, hvortil han efter overstaaet Examen philosophicum vil komme til at trænge, da Faderen neppe længer end til den Tid vil kunne understøtte ham. Bliv ikke vred, kjære Ven, for denne Anbefaling; jeg opfylder derved en Taknemligheds Pligt, og jeg binder dog Dig derved ikke til Noget.

Hvordan gaaer det nu hos Dig? ere din Søns Øine bedre? er din Kone rask? Der er mange Spørgsmaal, jeg har at gjøre Dig; var jeg kun hos Dig et Par Timer engang imellem; nogle vil Du da vel besvare mig, naar jeg atter maa see et Brev fra Dig, hvortil der vel kan blive Tid i Juleferien. Man taler her i Fyen om, at Du næste Aar vil komme ind til *Stænderne* fra Universitetet i stedet for *Schouw*; er det sandt? det er visselig ingen misundelsesværdig Post, men den kan vel nok gjøre sin Nytte. *O. Lehmann* var i Nyborg i de samme Dage som Kongen og faldt der i Hænderne paa en Deel christianitiske Fyenboer, som toge lidt haardt paa ham; han redte sig imidlertid snildt og godt fra dem, men fik dog den aabne Erklæring, at de ikke havde stemt paa ham til Deputeret, fordi de ikke yndede hans Færd. Saa meget er vist, at Kongen i det Hele er endnu lidt og elsket her i Fyen; dog mindst i hans gamle Yndlingsby Svendborg, hvor Tonen er næsten revolutionær; men Sønnen – ? Der gives Folk, om hvem en gammel Jyde af mine Bekendtskaber sagde, det var ikke værd at tale om; thi lastede man dem, kunde man faae en Ulykke for sin Mund, og roste man dem, kom man i Hazard for at lyve dem paa!

Det er ellers et mærkeligt Hofydre, hvormed *Chr. Winther* optraadte her i Odense; jeg saae ham der engang i fuld Hofdragt og tænkte paa Træsnittene, og det var mig umuligt at bare mig for at lee; thi Extremerne berørte alt for nær hinanden. Forresten hviler Politiken nu saa temmelig her i Landet, siden *Abrahamson* og *Faber* fik kæmpet sig trætte. Den uophørlige Regn har ogsaa gjort Sit dertil; thi alt er Vand, og Landmanden seer med Forfærdelse paa de oversvømmede Marker, og hvad der gjelder om Helten, gjelder ogsaa om Politikeren, at uden Øl og Mad ere de ingenting.

Den vigtigste Politiker, vi have her i Fyen, troer jeg imidlertid er *Ove Thomsen*; han spiller en sælsom Rolle, liberal, rojalist, Pr. s Busenfreund, hver dag i Kongens Forgemek i Odense, og ligesaa i Nyborg, hvorhen han var reist med sin

Kone, Dagen efter at Kongen var draget fra Odense. Saaledes vise adskillige af vore gamle Bekjendte ganske pudserlige Phænomener. O. Thomsen er nok ellers Taler i Frimurer Logen; man siger i Odense, at han er bleven kongelig Frimurer, siden *Anders Nøthen* i Aarhus gik i Liigkassen og kreperede. Siden jeg nævner Aarhus, kommer jeg i Tanke om *Stockholm*, som i Nærheden deraf skal være en horribel nidkjær Provst; hører Du nogensinde fra ham, og hvad er der bleven af det naragtige Fæ, Broderen? Er *Hans Anker* vranten og vrippen endnu? Er han det, har han vel Grethes Sygdom af de mange graae Ærter og det meget lollandske Flesk. Hører Du aldrig fra ham?

Dog jeg faaer vel at holde op; Brevet er bleven en halv Gang længere, end jeg ventede det; thi jeg mærker, at jeg er kommen i Skrivehjørnet, og besinder mig nu først paa, hvad jeg vel for længe siden burde have gjort, at jeg skriver til en lærd, adstadig Mand og fortæller ham kun lidet om lærde og curiøse Sager; til en Mand, der vel har ondt ved at døie al denne Hverdagssladder, — nu holder jeg ogsaa op, men tilgiv først en gammel Ven, som hver Dag øves i at vrøvle med Bønder, om han engang imellem glemmer Tid og Sted og selv bliver vrøvlagtig, selv naar han skriver til Danmarks eneste Professor eloquentiæ (d. e. i veltalenhed). Men naar Du læser det, saa tænk paa Holberg, der be- tragtede en Vrøvlesamtale engang imellem som en Vederqvægelse fra strengt og alvorligt Arbeide. Oprigtigt talt, lev vel og tilfreds; hils hjertelig din Kone fra hendes gamle Ven. Kys dine Børn og glem ikke din oprigtig hengivne

*Rohmann.*³⁷⁾

Dette lange brev fra Rohmanns første år i Rønninge giver os ind- tryk af, at han befandt sig godt i det nye embede; præstegaardens skole optog en hel del af hans tid, og forbindelsen med Fyens stifts litterære selskab stillede ham opgaver, der interesserede ham; ja, også de politiske brydninger i disse år fulgte han med i.

— — —

I de nærmest følgende år findes der ikke spor af brevveksling mel- lem Madvig og Rohmann. Men sandsynligvis 1843 eller 1844 var pastor Rohmann og hans kone en tur i København og besøgte da også Madvigs. Ved den lejlighed fik professorparret atter en opfordring til at besøge Rønninge præstegaard. Og i efteråret 1845 modtog Roh- mann da følgende brev.

Kjøbenhavn, d. 4de September 1845.

Kjere Ven Rohmann! Allerede have de fyensk Aviser, som jeg seer, forkyndt den forestaaende Ankomst af et lærd Triumvirat, hvoraf jeg er en Trediedel, til Odense, og der er da ingen Tvivl om, at Efterretningen ogsaa har naaet Rønninge. Altsaa venter Du naturligviis, at jeg paa denne Reise, der gjør en Epoche i mit

Liv, og i vort Studenterjubelaar endelig fører mig over store Belt, vil besøge Dig, og Du glæder Dig, haaber jeg, ærlig dertil; thi det gjør jeg selv, uagtet jeg, da hele Reisen er bunden til Examensordningen, ikke vil kunne gjøre mig saaledes tilgode i et roligt Borgeleie, som jeg ønskede. Imidlertid er der sørget for, at Du skal faae en noget længere Indquartering af Huset og Navnet Madvig. Min Kone, der visselig ogsaa kan have Krav paa en Udflugt, og for hvem Fyen er et ligesaa ukjendt Land som for mig, har taget Mod til sig og vil dele Reisen, hvortil da hendes Tiltro til din Velvillie for hende ikke har bidraget mindst, og i større Udstrækning, end jeg kan benytte din og din Kones venlige Opfordring, da vi sidst saae Eder, til at besøge eders Præstegaard.

Jeg skal nemlig begynde min Virksomhed i *Colding*, hvorhen slet Intet drager min Kone, og hvor hun vilde føre et trist Liv, medens jeg var paa Skolen, og dog maa hun, naar Reisen skal blive mulig for hende, følge med mig fra Kjøbenhavn. Vi regne altsaa paa, at Du og din Kone ville modtage hende i eders Hjem, saa at jeg, naar jeg fra *Colding* kommer til *Odense*, kan opsøge hende hos Eder og derfra lade hende see *Odense*, hvor hun vel kjender *Henrichsens*, men dog ikke saaledes, at hun især under min Fraværelse, ønsker at opslaae sin Bolig hos dem. Jeg har hjulpet til at udkaste denne Plan og ivrig anbefalet hende den, fordi jeg troer, at et saadant Ophold i dit Huus i en Aarstid, der endnu kan byde meget Smukt, i nogle Dage vil berede hende Glæde og Opmuntring, og jeg stoler tillidsfuld paa, at Beregningen er rigtig ogsaa med Hensyn til Dig og Dine.

Rigtignok burde jeg have skrevet Dig til herom tidligere og saaledes, at jeg ikke lod Udførelsen følge lige paa Underretningen, som jeg nu gjør; men lige til denne Tid har Bestemmelsen været noget usikker; ja, jeg tør end ikke idag udgive den for absolut sikker, da min eneste hjemmевærende virkelige Underbibliothekar (foruden en nylig indtraadt Medhjælper) er upasselig i disse Dage, og jeg har maattet henstille til Universitetsdirectionen, om den, hvis han ikke er resitueret til den Dag, jeg skal reise, vil sende en Anden i mit Sted eller lukke Bibliotheket et Par Dage; men jeg haaber, at han imorgen er rask og formoder, at Directionen selv, hvis det ikke er Tilfældet, endda ikke vil forandre Bestemmelsen om Examenscommissionens Sammensætning.

Hvis altsaa Reisen gaaer for sig, sker det *Fredag, d. e. imorgen, Aften Kl. 9* med Diligencen, saa at jeg med Kone og Colleger er i *Nyborg* Løverdags Formiddag c. Kl. 11. Der ville *Ørsted, Velschow* og jeg forlade Diligencen og tage Extrapost for at kunne opholde os et Par Timer; og i disse Par Timer maa jeg foranstalte min kjære Kone paa god og sikker Maade befordret til *Rønninge*, siden Extraposten neppe kan kjøre fra *Landevejen* om til *Rønninge*. Kan dette skee, – og det lader sig dog maaskee ved Accord med Postillonen udrette, afsætter jeg selv min Kone hos Dig og tilbringer et Par Øieblikke, om det saa blot var ved din Port for at gjøre mit første fyenske Besøg hos Dig. I *Colding* bliver vi til den 11te, og i *Odense* ere vi færdige d. 19de, men have da en *Søndag* og vel ogsaa Kongens Fødselsdag fri, hvor jeg da skal finde Dig.

Du seer, jeg handler under Forudsætningen af hele dit gamle, prøvede Venskab og uden Betænkning trækker en Vexel derpaa, som jeg haaber og veed, at Du accepterer.

Din hengivne Ven *J. N. Madvig*.⁸³⁾

Dette brev er afsendt fra København fredag den 5. september, så det er nok tvivlsomt, om det naaede Rønninge præstegaard, før vognen med professorinde Madvig holdt for døren. Tidligst er det kommet samme dag nogle timer før. Meddelelsen om, at Madvig med et par kolleger som eksamenskommission skulle besøge Kolding og Odense skoler, og at han i de fjorten dage, turen varede, ville indkvartere sin kone i præstegaarden, kom da med meget kort varsel. Sandsynligvis har præstekonen, der med sine 7 børn, med flere kostelever og huslærer og med familiebesøg dog havde en del at tænke på, ved denne meddelelse overfor sine nærmeste udtalt nogle broddede ord om lærde folks hensynsløshed og mangel på omtanke; men ingen tør tvivle om, at hun ved professorindens ankomst høfligt har budt hende velkommen og i fjorten dage været en omsorgsfuld værtinde.

Hvordan besøget forløb kan vi kun ane gennem det brev, professor Madvig c. 14 dage efter sin hjemkomst sendte vennen i Rønninge. Det lyder således:

Kjøbenhavn, d. 6. Octbr. 1845.

Kjære Ven! I dette Øieblik endte jeg Læsningen af den sidste Pakke af Versioner til Ex.Artium og skjøndt halv forstumlet af det 111 Gange Gjennemlæste og af Tanker paa en halv Snees Ting, der endnu idag skal besørges, bør og vil jeg dog ikke lade den lille Pause, der er indtraadt, gaae forbi uden endelig og sildig at opfylde en Pligt, hvis Vægt har trykket mig i mange Dage under al den Stundesløshed, nær havde jeg sagt Sandsesløshed, hvori jeg har tilbragt Tiden siden min Hjemkomst. Examen ved Metropolitanskolen, Examen ved Universitetet, Indberetning, Bibliothek, Correcturer og Manuscriptudarbeidelse til en graadig Sætter, Familiesager osv. osv. Alt har i broget Forvirring forenet sig for i mørke og sludfulde Dage at lade mig ret stærkt føle, hvor godt jeg havde havt det i eders deilige Fyn. Gud skee Lov har jeg derfra medbragt et saa styrket og befæstet Velbefindende, at jeg har holdt denne Storm ud eller haaber at holde den ud; thi en Slags Havn naaer jeg først den 20de October, og i Havnen ligge da alleslags Restancer som Klipper, Skjær og Grunde.

Min Kone har paa sin Viis under Overgangen til Vinteren og dens Huusindretning havt samme forstærkende Grund til i Erindringen at prise de rolige, glade og nydelsesrige Dage, der vare gaade forud. Det er med den inderligste Følelse af Erkjendtlighed, at vi begge takke Dig og din Kone, takke det hele Huus for, hvad Godt vi der have nydt i denne Sommer. Det er ikke for en almindelig og ofte paa lignende Maade nydt Forfriskelse, vi takke Eder, men for meget mere; først allerede af den Grund, at en Reiseudflugt for os er sjelden og nye, men dernæst endnu af andre Grunde, fornemmelig fordi et gammelt, trofast, altid skattet,

men ved min Uvane slet i ydre Tegn pleiet Venskabsforhold har viist sin Kraft og fornyet sig med Ligeftremhed og Hjertelighed, og fordi din Kone, tidligere fremmed for os, med den største Godhed og Velvillie har optaget dette Forhold og strax givet det Anvendelse paa min Kone, der svagelig og trængende til venlig Imødekommen, ikke uden en vis Ængstelighed uanmeldt traadte ind i din Præstegaard og efter en liden Stund efterlodtes der alene.

I Alt dette og hvad hermed stod i Forbindelse laae, kjere Ven, og vi have følt og erkjendt det, megen Anledning til Glæde over Mere end det, der i sig selv var saare forfriskende, de enkelte Dages klare, rolige og uforstyrrede Hengliden i eders hyggelige Hjem. Derfor endnu engang Tak for den hele Tid. Var jeg selv kun kort legemlig tilstæde i Rønninge, dreiede dog en meget vigtig Deel af min Reise sig derom. I begges Tak, og ganske specielt i min Kones, have dine Børn deres lovlige Andeel, baade de store og de smaae, som Du maa bringe dem i de venligste Hilsener, hvilke Du heller ikke maa forglemme til din Svigerinde, Svigermoder og din Kones Niece. Maaskee komme nogle af disse Hilsener destoværre for sildig til Rønninge.

(Efter en tak til kosteleverne i præstegården og deres lærer hedder det): Om os selv er ikke meget at berette fra Reisen eller den følgende Tid. Fyen blev smilende til det sidste Øieblik, men paa Dampskibet mødte Storm og Søsøge, som jeg dog holdt inden Anstandens Grændser. Hjemme traf vi alt vel og saaledes staaer det sig endnu; med min *Georg* omtrent paa samme Punkt, men med Forventning om Fremadskriden. Hos dig haaber jeg, at i den forløbne Mellemtid Mindelserne om din Kones Svagthed ere endnu mere svundne, saa at hun gaar Vinteren imøde med styrket Kraft.

Fra Sønnen i Odense (*Christian*) haaber jeg, at de gode Efterretninger, jeg bragte, vedblive at bekræfte sig; paa Skoleballet haaber jeg, at hans Søster (*Catharine*) foruden al anden Fornøielse har havt en stolt Cavaleer i ham. – Din „*Hans Gaas*“ har jeg dog faaet Tid til at gennemlæse, da det andet Afsnit kom. I hvor ubestemte Omrids staae dog slige Personer og Begivenheder i en ikke meget fjern Periode af vor Historie! Helweg om Chr. 6s Regjeringstids religiøse Bevægelser har jeg derimod ikke seet, uagtet Gjenstanden interesserer mig. – Har Kartoffelsygdommen ogsaa naaet Dig? Sagen seer her alvorlig nok ud. – Men Bibliotheket kalder! Levvel med dit hele Huus og behold mig og Mine i en kjerlig, herefter ikke taus Erindring.

Din hengivne *J. N. Madvig*.³⁹⁾

Det er tidligere omtalt, at Rohmann i begyndelsen af året 1846 henvendte sig til Madvig for ved hans hjælp at finde en theologisk kandidat, der ville være huslærer i Rønninge, og at Madvig i et brev fra marts 1846 udførligt fortalte om de emner, han havde opsporet. Men i dette brev har han da også en del at fortælle om sig selv og sin familie. Vinteren, der er gået, siden han var i forbindelse med Rohmann, har i visse måder været ham en streng og trykkende arbejdstid.

Arbejdet med den græske syntaks har især lagt beslag på ham og har i forbindelse med alt det øvrige som forelæsninger og øvelser, der skulle holdes i gang, fremkaldt en vis mathed hos ham. Han ønsker sig kraft og tid til at tage fat på udarbejdelsen af nye forelæsninger. Forøvrigt er han noget forstemt over, at der ikke kommer nogen tilfredsstillende ordning af det lærde skolevæsen.

„Endelig deeltager jeg i Følelsen af, at vort hele videnskabelige og aandelige Liv er i en opløst og mat Tilstand, det reent Videnskabelige tilbagetrængt af en bred, daadløs Politiseren, det Negative og Skeptiske fremtrædende ene og uden Overgang i en kraftig Positivitet. — — — Tænk Dig mig forresten med alt dette ikke just forknyt, men i en afvexlende Stemning og i det Hele med en vis Længsel efter en større og mere nærende Fylde end *det* har givet, som jeg i Vinter har drevet, men tillige med saamegen Elasticitet, at jeg ofte trænger Trykket tilbage.

I disse Dage hengiver jeg mig stærkt til det usædvanligt oplivende Indtryk af det tidlige Foraar og gjør Planer for en god Sommer. Min Familie har ført et stille, af ingen usædvanlig Nydelse eller Sorg afbrudt Liv; kun min Kone hyppig trykket af legemligt Ildebefindende, der ved selve Hyppighed ogsaa virker deprimerende paa Sindet.“ (1846. 4/3).

Efter et par ord om sønnens svage øjne slutter Madvig sit brev med hilsener, da han „skal gaae i den uendelige Ordbogscommission.“⁴⁰)

Begyndelsen af det brev, Madvig skrev til Rønninge kun 8 dage efter, handler ogsaa om emner til huslærerpladsen, men så fortsætter han:

„Vi leve som sidst, ventende Foraar og Sommer. Forrige Fredag vare vi gamle Mennesker paa Skolebal med vore Børn til Kl. 4 om Morgenen. Forresten har jeg i denne Tid stor Møie med mine egne Børns Underviisning. — — — Hvor og paa hvis Forlag trykkes dine Skildringer? I Odense, hos Hempel? At *Vedel-Simonsen* har afkjøbt Dig og udgiver dine Samlinger til 1658–1660, glæder mig, skjøndt han jo vel baade giver dem noget raat og noget confust efter hans senere Arbejder at dømme.

Jeg har i disse Dage gjennemløbet det nye Hefte af *Birkerods* Dagbøger og kom forleden Dag i Klammerie (som da ikke er saa vanskeligt) med *Molbech*, idet jeg heri fandt mange Bestyrkelser for din Sætning om Hyppigheden af Barne-mord i gl. Dage under Form af „at ligge Børnene ihjel“, hvilket naturligvis var en gruelig Forsyndelse mod gammel Tid, især da jeg gik videre og overhovedet paastod, at i ældre Dage, selv med en vis Form af Religiositet, den uddannede humane Følelse og den derpaa grundede Respect for Menneskeliv ikke i synderlig Grad var tilstede, hvorom den hyppige temerære Anvendelse af Livsstraf vid-

nede. At jeg overhovedet som Philolog dog ikke er laudator temporis acti (d. e. beundrer af gamle dage) i den Grad som Nogle ville, er ofte en Anstødssteen. – De Par Ord blev lange! og tænk paa mig den første milde Dag, naar Du ret glæder Dig ved Knopper og Blomster i Haven.“ (1846, 11/3).⁴¹⁾

Saaledes opnaaede de to ungdomsvenner i disse aar at se hinanden og besøge hinandens hjem. Det var uden tvivl en stor glæde og opmuntring for dem begge. Men så gled årene igen; hver var optaget i sin kreds, og i de følgende tre år synes de ikke at have brevvekslet.

— — —

Breve fra Chr. J. Thomsen. – Som fortalt havde den fra nationalmuseets historie så kendte Chr. J. Thomsen i foråret 1837 bedt Rohmann give sig nærmere oplysning om et par runesten, der skulle ligge i eller ved Sønder-Vissing kirke (se Fynske aarbøger, 1959, s. 72 f.). I det sidste år i Tønning blev der ikke megen tid til at tænke på de søndervissingske runesten, men antagelig naaede Rohmann at sørge for, at de to sten blev gravet frem, så indskrifterne kunne læses. Fra Rønninge meddelte han Thomsen dette og modtog som foran nævnt dennes lykønskning til det nye embede.⁴²⁾

I foråret 1839 blev der i Rønninge sogn fundet en genstand, som Rohmann mente kunne have interesse for museet, og han sendte den da til Thomsen. Hen på sommeren modtog Rohmann fra underbibliothekar *P. G. Thorsen* en lille bog og vedlagt brev angående runestenene i Sønder-Vissing.

Thorsen havde nemlig i sommeren 1838 været i Sdr. Vissing for at tyde stenene og havde derefter udarbejdet: „*Beskrivelse og Forklaring af den søndervissingske Runesten*“. Forordet er dateret den 13. juli 1839 og fortæller, at der ved den østlige side af kirkegårdsdiget i Sdr. Vissing er fundet to runesten. Kun den ene stens indskrift gives og tydes meget nøje; ad den sprogstrænge vej, der er anvist og banet af Rask, hedder det.

Denne beskrivelse modtog Rohmann i tre eksemplarer, og morsomt nok er det ene eksemplar endnu at finde i *Fyens Stiftsbibliothek*. På

omslagets inderside står: *Til Fyens Stiftsbibliothek skjænket af Runestenens Opdager, Rohmann.*

Det vedlagte brev lød således:

„Kbhvn. Amaliegade 141, d. 15. Aug. 1839.

Jeg har herved den Fornøjelse at sende Hr. Pastoren min Beskrivelse og Forklaring af den Søndervissingske Runesten. Det er en saare interessant Indskrift, en endog af de allermærkeligste, og det vil derfor glæde Deres Velærværdighed at være fortjent af denne hidtil skjulte Stens Fremdragelse for Lyset. Jeg haaber, at De skal blive tilfreds med Bogen; kun i en Henseende maa jeg udbede mig Overbærelse.

Omstændighederne ved Opdagelsen og Fremdragelsen ere med Hensyn til de deltagende ej angivne saa nøje, som de vistnok kunde have været. At ingen er nævnt ved Navn, har ingenlunde sin Grund i Ulyst til at give enhver sit. Paa Stedet selv kunde jeg ingen sikker Underretning faa; man nævnte ogsaa Pastor *Engelbreth*, dengang i Vinding, som den, der for en Del Aar siden havde seet Stenen og givet i det mindste en løselig, mulig mundtlig Oplysning om den hertil. Gamle *Bynch* blev saagar nævnt! *Arntzen* selv derimod, som snarest kunde og maatte have faaet Æren for Stenens Opdagelse, kunde slet ikke komme med. Denne gamle Mand vilde ligesom have kommet til at staa noget i Skygge, naar Omstændighederne detailleredes.

Dette har denne Gang, ved anden Lejlighed kommer jeg snart til at omhandle Stenen igjen, foranlediget mig til at give Beretningen, som den er. Men jeg ønsker ret meget at vide, hvorledes det egentlig forholder sig. Dette vil Hr. Pastoren vistnok være i Stand til, og jeg vil være meget forbunden for en Efterretning herom til fremtidig Afbenyttelse.

I *Rønninge* har der været en smuk Sten; jeg vilde ønske, at det kunde siges, at den endnu er der. Det hedder, at den er borte, men slige Angivelser have dog ofte vist sig urigtige ved nærmere Eftersøgelse. Rigtignok har den tilforn haft en meget uheldig Plads; „in via lapidibus variis strata“ (henkastet på en vej blandt forskellige sten) var det 1693. Netop paa en saadan Stenbro fandt jeg dog ifjor paa Laaland en Sten, som ansaas for tabt paa Grund af den uheldige Plads. Rønningestenen var 2½ al. lang, 1 al. bred og havde 3 Linier Skrift.

Jeg tillader mig at vedlægge Hr. Pastorens eget Exemplar to andre, om De skulde ønske at kunne forære den bort, og et Eks. til Hr. Pastor *Engelbreth* (med Hensyn til det ovenanførte), som jeg er saa fri at bede besørget lejlighedsvis. — Fra Hr. Professor *Madvig* kan jeg hilse; han lever vel. Kan jeg herfra være D. Velærv. til nogen Tjeneste med nogensomhelst historisk Oplysning osv., vil det være meget kært.

Forbindtligst

*P. G. Thorsen.*⁴³⁾

Om runestenen og om den indsendte oldsag modtog Rohmann på samme tid et udateret brev fra Thomsen, hvori det hedder:

„Høytærede Hr. Pastor! Det er mig saare kjert at see mig erindret af Dem; imidlertid glæder det mig at kunne forsikre Dem, at den Runesten, som først ved Deres Opmærksomhed kom frem, har artet sig saa vel, at det udentvivil bliver en af de mærkeligste, vi have; da en i Runelæsning ret kyndig Mand fik fat i den og besaae den paa Stedet, gik der et Lys op, og jeg maae tilstaae, at jeg blev fraperet ved det, han viste mig, var Meningen af et Par mig utydelige Ord og Navne. Det er ikke ved kunstige Vendinger, at dette kom frem, men paa en Maade, som er overbevisende simpel og ligefrem; vi have seet et Par Bogstaver urigtigt eller ufuldkomment.

Omstaaende finder De Attest om Værdien af den indsendte Ting tilligemed Pengene til Finderen. Tingen er ikke meget mærkelig; men jeg beder, at man vil vel eftersee Stedet; at den skulde findes gandske allene, er ikke troeligt eller sædvanligt; maaske kunne de Penge, der nu komme hermed og Præstens Opmuntring skaffe noget frem; selv Skeletter have jo Interesse for os, naar man af Ting, der ere mere betegnende end denne Ting, kan slutte sig til hvad Tidsalder de høre til.“ (1839, udat.)⁴⁴⁾

Sandsynligvis kun få dage efter fik pastor Rohmann atter brev fra Thomsen. Og i det møder vi ham i mindre godt humør; ja, hans ord lyder snerrende overfor medarbejderen P. G. Thorsen.

„Høytærede Hr. Pastor! Jeg finder det fornøden at give Dem en lille Forklaring over et Phænomen, der ikke har behaget mig, og som jeg kan tænke mig maae endnu mere frapere de, som endnu mindre kjende Sammenhængen. Jeg sagde Dem, at en Runeforsker og Runelæser havde beseet den Sønder-Wissingske Sten og udfunden den udentvivil rigtige Læsning af Indskriften, som var mærkelig.

Vel vidste jeg, at det var en kyndig Runelæser, som godt kjendte det gamle nordiske Sprog, men jeg vidste ikke, at det var en saa stærk *Raskianer*, at han henhører til dem, som over det mindre betydelige let glemme det vigtigere, naar det ikke ligefrem passer med de halve Drømmerier, der beskjeftige dem; saaledes ahner det mig, at man har overseet, at der udentvivil staaer *Mistiøvis* Datter istedenfor at man læser *Mistiris*, som er aldeles ubekjendt, imedens det første er et *slavisk velbekjendt Fyrste Navn*. Denne vigtige Omstændighed har let, led, lød, lade og desl. opslugt. Da jeg kom til Enden af det lille Skrift om Stenen, udraabte jeg ufrivillig: den der har skrevet dette, kjender nok meget til Hadrians Grav, der endnu staaer, ej som en Sten, men som Engelsborg i Rom; han veed nok meget om Akbars Grav. – Netop Overdrivelse og Ensidighed skader det i sig selv mærkelige. Hensigten er at sige Dem, at jeg ingen Del har i slige Yttringer og Meninger. – Imidlertid maae jeg paa den anden Side tilstaae Manden, at *han har udfundet* den rigtige Læsning, og at den er mærkelig, ja, historisk. Jeg hilser Dem venlig

Kiøbenhavn, d. 22. Aug. 1839.

Thomsen.

P.S. Jeg tvivler ikke paa, at Author, som han har lovet, har sendt Dem det omtalte lille Skrift.⁴⁵⁾

Værket *Danmarks Runeindskrifter* har givet Thomsen ret i, at der på Søndervissingstenen står *Mistivis* og ikke *Mistiris*, men derfor synes Thomsens tone og omtale af en medarbejder alligevel påfaldende. — Når Rohmann kaldes — også i *Danmarks Runeindskrifter* — og selv kalder sig *Søndervissingstenens opdager*, er det jo efter Thomsens brev af 1837 ikke helt nøjagtigt, da det dog var pastor *Engelbreth*, der gjorde opmærksom på, at der fandtes runesten ved Søndervissing kirke. —

Et brev fra Thomsen fra foråret 1842 viser, at Rohmann til museet har indsendt en *guldring*, der er fundet i Rønninge af *R. Jacobsen*. Thomsen skriver, at ringen stammer fra den senere middelalder og af møntmesteren er vurderet til 14 rdl. 3 mk. Pengene sendes til Rohmann, der bedes besørge dem til finderens. Brevet indeholder endvidere følgende bemærkninger:

„Ved *Rosenborg* have vi nu seet, at en Samling af Sager fra denne Tid kan, naar den ordnes, blive interessant, men da der allene bevares, hvad der tilhørte Kongehuset, vare alle andre Folk[s] Sager forladte og uden Bestemmelse, indtil vi for nogle Aar siden føyede et Værelse til, hvad vi have af den ældre Middelalder og kaldte det yngre det lutherske Værelse; i dette vil nu Ringen finde sin gode Plads ved Siden af Armbaand af samme Slags.“ (1842, 6/5).⁴⁶⁾

— — —

Et brev fra Pastor Peter Laurberg. — Som foran omtalt traf Rohmann i Tønningtiden en god bekendt fra Svendborg som kateket i Skanderborg, *Peter Laurberg*, der 1830 blev forflyttet til Nykøbing Mors, og derfra skrev en enkelt gang til Rohmann. P. Laurberg var 1835 blevet sognepræst i *Køge*, og da Rohmann 1844 fik en lille bog udsendt i trykken, nemlig: *Skildringer af den danske Historie i forskjellige Tidsrum (Gamle og nye)*, forærede han vennen i *Køge* et eksemplar, navnlig fordi afsnittet: *Historiske Erindringer fra Aaret 1808* fortalte om deres fælles oplevelser i Svendborg. Under 9. februar 1844 takker Laurberg sin gode, gamle ven for bogen og opfrisker mange minder fra det gamle Svendborg. Denne del af brevet er refereret i omtalen af Rohmanns barndom og ungdom, men da

brevet forøvrigt indeholder en del af personalhistorisk interesse, bør noget af det gengives her.

„Vi have, Gud være lovet, i det sidst forløbne Aar befundet os alle temmelig vel; dog blev jeg selv midt i Septbr. angrebet af Art Nervefeber, som holdt mig i næsten 6 Uger i Sengen! Jeg var meget syg og Følgerne af min Sygdom (en total Afkræftelse) begynder nu først ret at forvindes, og jeg haaber og beder Gud nu i længere Tid vil forunde mig Liv og Helbred. – Efterat vor gode og elskelige *Biskop* havde visiteret hos os i Slutningen af Juli Maaned, og alt i saa Henseende var vel og til hans særdeles Tilfredshed overstaaet (Han var her i 2 Dage og Nætter) gjorde min Kone og Datter for at adspredde sig en Reise til Møen, opholdt sig der hos min Svoger og Søster en 3 Uger, reiste derfra med dem til Kjøbh. og prøvede en Dampskibsfart, besøgte under deres Ophold i Kjøbh. og Lyngbye Sjellands delige nordlige Egne og kom sunde og vel fornøiede tilbage, nogle Dage efter at jeg var gaaet til Sengs! jeg skulle have mødt dem i Kjøbh., men blev ved min Sygdom hindret derfra; sidenefter har vi, Gud være takket, alle været vel, men af og til hviler dog Sorgen tungt paa vore Hjerter, naar som ofte skeer, Erindringen vækkes hos os om vort store tab for 2de Aar siden.

Gud har imidlertid givet os Kraft til med Taalmod at bære vor Sorg, og Tiden har ogsaa velgjørende lindret samme, men hæve den kan den aldrig. Dette er kuns Evigheden forbeholdt, thi der gives Øieblikke, hvor Sorgen med en paa-trængende uimodstaaelig Magt nedbøie os, og det næsten lægte Saar bryder op paa ny; da bløder Moder og Faderhjertet og kuns det herlige Haab, at han er indgaaet til noget Bedre end dette nærværende, hvor vi engang skulle gjenfor-eeens, formaaer at trøste og hielpe os.

Dersom nu Gud til Sommer skjænker os Alle Liv og Helbred er det vor Hensigt at gjøre en Udflugt fra vort Hjem for at see gl. Venner, men om det bliver i Østen eller Vesten er endnu ikke afgjort; komme vi til Jylland seer vi ogsaa Fyen paa Tilbagereisen, og da ville det uendelig glæde os at hilse paa dig og din kjære Hustru i dit Hjem! Det var ret ilde, at du ikke traf sammen paa Møen med min Kone og Datter, som var der i August f. A., ligesom det ogsaa var Skade, at du ikke paa denne Reise saae lidt til os i Kjøge, hvor du og dine ville have været hjertelig velkomne og fremdeles vil være det, naar det engang, som vi alle ønske det, maa ske. Lev imidlertid vel, min kjære gl. Ven, hils paa det kjærligste din kjære Familie fra os alle og hjertelig Tak for sidst!“ (1844, 9/2).

Om familien Laurberg i sommeren 1844 besøgte Rønninge præstegård, foreligger der ingen oplysninger om. Og i Rohmanns brevbunke findes i de følgende år ikke breve fra vennen i Køge, der døde i sit embede 1856.⁴⁷⁾

Forbindelse med Stenersen Gad. – Præsten ved Trinitatis kirke i København, *P. Chr. Stenersen Gad*, var Rohmanns jævnaldrende. Da Gad nogle år var formand for Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug, var Rohmann ved sit litterære arbejde flere gange i forbindelse med ham, ikke mindst fordi han delte hans synspunkter i kirkelige spørgsmål. Tillige havde professor *H. N. Clausen*, der var Gads svoger, et par gange henvist Rohmann til Gad i spørgsmål om ritualstriden. Som tidligere omtalt havde Rohmann 1844 henvendt sig til Gad for at få en huslærer til Rønninge, og i Gads opbevarede breve findes ikke blot ret udførlige oplysninger om theologiske kandidater, der muligvis ville påtage sig den opgave, men det ser ud til, at deres sandsynligvis flygtige bekendtskab ved den lejlighed er blevet oplivet og styrket. I det første brev skriver Gad efter at have drøftet huslærerspørgsmålet:

„Jeg lever vel som sædvanligt; kun savner jeg her meget den ønskelige Rølighed til at foretage Andet end, hvad hver Dags Plage fører med sig. *Min ældste Søn* har med godt Laud absolveret de to første Examinere og begyndt paa sin Jurisprudents, som han trods det geistlige Blod, der flyder i hans Aarer og den theologiske Omgivelse fra alle Sider har valgt til sit Studium; jeg vilde ikke længe (!) Hindringer i Veien for hans Ønske, skjøndt det ikke stemte med mit. Mine andre Børn voxte til og tegne godt, men koste efterhaanden Mere end et Capellanie kan kaste af sig. Min Svoger Clausen har det godt og beder Dem venligst hilset; hans Foredrag har De vel faaet? den Bog burde hver Præst eie.

Jeg tillader mig at indeslutte et Blad om *Samfundet til den danske Litteraturs Fremme*, hvis Formand jeg for Tiden er. I ingen dansk Provinds har dette Selskab saa faae Medlemmer som i Fyen, i Odense f. Ex. kun *Faber, Abrahamson* og *Henrichsen*. I det sidste Aar ere henimod 200 Medlemmer indtraadte. Tiden til Indtrædelse er nu netop fordeelig, da *Werlaufs* Bog (28 Ark) og *Levins* (12 Ark) begge udkomme i denne Maaned og rimeligvis i det Mindste første Deel af *Brøndstedts* Reise endnu i dette Halvaar. Det forekommer mig, at især Godscierne, som have gode Aar, burde indtræde i saadanne Samfund, hvis Tilværelse er vigtig under vort Bogvæsens og Boghandelens nuværende Vilkaar; have disse Folk ikke Interesse for Læsning af de Bøger, som udkomme, bør de dog tilholdes til at subscribere og laane til Andre, som have Interessen og savne Penge. Deler De denne Anskuelse med mig, vil det glæde mig, om De praktisk kan gjøre den gældende i Deres Egn.

Jeg imødeser nu nogle Linier – – og især ville disse glæde mig, dersom de kunde tilmelde mig, at De engang snart gjorde en Kjøbenhavnsreise.“ (1844, 3/2).

Blandt Rohmanns papirer findes nogle tryksager om det af Gad

omtalte Samfund til den danske Litteraturs Fremme. Efter dem synes der i disse år at have været nogle brydninger indenfor samfundet, idet nogle medlemmer med *Jonas Collin* som formand ønskede det ophævet, mens andre med *P. O. Brøndsted* som formand mente, det burde fortsætte. At samfundet i brevene fra samme år ikke omtales mere, betyder formodentlig, at Rohmann ikke har ment at kunne påtage sig at hverve medlemmer, ligesom han heller ikke selv synes at være indtrådt i samfundet.⁴⁸⁾

Hen på sommeren 1844 kom der atter brev fra *Stenersen Gad* til Rønninge. Foruden nogle oplysninger om mulige huslærere indeholdt det meddelelsen om Gads sommerferieplan. Den lød således:

„Søndag den 21de eller Mandag den 22 de d. M. agter jeg at tiltræde en Reise til min Broder i *Herslef* ved Frederits; jeg tilbringer først et Par Dage her i Sjælland og drager derefter igjennem Fyen. Saa kjært det vilde være mig at kunne gjøre Dem et lille Besøg, saa maa jeg dog nægte mig denne Glæde, deels fordi jeg kommer med lang Hale, deels fordi min Ferie byder mig at oekonomisere med Tiden. Der er ogsaa en anden Oekonomie, som jeg ogsaa gjerne vilde overholde af gode Grunde, og jeg vilde derfor gjerne kunne passere Fyen uden at være bundet til de dyre Gjestgiversteder i Kjøbstæderne og til den dyre Befordring med Extrapost. Det er faldet mig ind, at De maaske kjender en Bonde, der har en passende Vogn, og som imod en moderat Betaling vilde paatage sig at befordre mig fra Nyborg til Middelfart. Jeg behøver en Vogn med 3 Sæder, da min Kone og 5 Børn fylde mere end de læsse; men en Fjellevogn er al Ære værd. Skulde en saadan Befordring være at erholde, er De vel saa god at underrette mig derom ved de Linier, som jeg venter at modtage, og jeg skal da tillade mig næste Løverdag at meddele Dag og Time, da jeg ønsker at kjøre direkte fra Skibsbroen i Nyborg.

Nyt herfra har jeg ikke at meddele; De erfarer jo Alt af offentlige Blade; glædeligt Nyt er her ikke. Stemningen er ikke god. I Trykkefrihedsselskabet blev der iaftes af en Forsamling paa henved 500 Mennesker eenstemmig antaget, at der skulde andrages for Stænderne om at indgive Klage til Kongen over det Kgl. Danske Cancellie i Anledning af dets ulovmedholdelige Fremfærd imod Pressen ved at undertrykke censurfrie Blade uden Dom. Det er et stærkt Skridt, men hjælper selv det?

Clausen tiltræder imorgen en Reise over Lolland til Flensborg igjennem Slesvig til Jylland, hvor vi haabe at mødes. Han har bedet mig bringe Dem en venlig Hilsen. (1844, 13/7).

Af det næste lille brev fra Gad fremgår det tydeligt, at Rohmann omgående har svaret og tilbudt den københavnske præstefamilie at

ville sende sin vogn til Nyborg efter dem, så de kunne overnatte i Rønninge præstegaard på rejsen gennem Fyn.

„I det Haab, at De og Deres Kone ere forstandige Folk, som vel have overveiet, hvad De gjøre, tager jeg – uanset alle min Kones Demonstrationer, at det ikke gaaer an at komme saa mange – imod Deres venskabelige Tilbud i dets hele Udstrækning. Da min *Svoger i Gimlinge* just skal tiltræde en Reise til Lolland, sparer jeg en Dag fra ham. Onsdag den 24de gaae vi med Dampskibet til Nyborg, hvor det, saavidt jeg veed, kommer Kl. 10 Formiddag. Naar jeg næste Dag om Morgenen kan komme fra Dem med en Bonde, vil jeg være Dem takskyldig. At De sender Deres Vogn til Nyborg er altfor Meget, og jeg beder Dem indstændigt at undlade dette, dersom det i mindste Maade generer Dem; jeg kan jo let og snart faa en Vogn i Nyborg. Endelig tilføier jeg endnu den Bøn, at De mager det saa, at vi ikke uleilige Dem. Min Kone og mine Børn glæde sig usigelig til denne Tour; jeg ogsaa, naar jeg kunde faae Tid dertil.“ (1844, 20/7).⁴⁹⁾

Hvordan familien Gads besøg i Rønninge forløb, findes der ikke et ord om. Og i brevbunken er dette det sidste, der er opbevaret fra Stenersen Gad, men fra anden side ved vi, at Rohmann i de par år, 1849–1851, Gad var biskop på Fyn, stod i nær forbindelse med ham.

— — —

Breve fra pastor West. – Med sit gamle sogn i *Jylland* og med venner fra omegnen af Tønning bevarede Rohmann i Rønninge forbindelse nu og da. Det er tidligere nævnt, at præstefamilien i Nim hørte til Rohmanns nærmeste omgangskreds i Tønning. Præsterne kendte hinanden fra studentertiden, og de var en årrække naboer; deres børn legede sammen, og de tog del i hinandens glæder og sorger. Også pastor West havde i nogle år søgt nyt embede og priste Rohmann lykkelig, da han fik embedet i Rønninge. Selv måtte han endnu nogle år blive i Nim, men 1844 blev han udnævnt til sognepræst i *Borre* på Møen.

Fra pastor *Chr. F. West* i Nim er der bevaret tre breve til Rønninge. Det første er fra pinsen 1839 og fortæller om, hvordan de har det i Nim og om en Københavnerrejse, de netop nu skal foretage.

„I største Korthed vil jeg blot underrette dig om, at vi i Morgen tidlig reise herfra over Aarhus med en Paket (= en båd) til Kjøbenhavn. Det havde natur-

ligviis været os langt kjærere, om vi havde kunnet benytte din gode Kones Indbydelse og reist over Fyen, men de Penge, de Penge. Dit og Kones Brev seer du altsaa, vi have modtaget; med Hensyn til Jomfru er vi lige vidt, ikke fordi, det er nok at faae, men at faae den Rette, er det Vanskelige. Af Manden paa *Bisgaard*, Navnet har jeg glemt, *Colding* troer jeg, har jeg rigtigt modtaget 20 rdlr. fra dig.

Vi havde igaar Bud i Tønning for at see til Gravene. Der havde allerede været nogen ved dem og belagt dem med hvidt Sand og en Skovmærke-Krands, og tænk dig vor Forundring; det havde været Md. Marzettas Pige. Vi havde ikke troet det. – At vi tage inderlig Deel i, hvad der er mødt Eder med jeres Lille i Fyen, er jeg overbeviist om, at begge ikke tvivle om; men vi have havt saa megen Sygdom eller rettere Skranten, især af *Hedevig*, der ideligen blev lagt ned een Gang efter en anden, indtil vi maatte have fat paa *Mikisch* (læge i Horsens). Det var en skjult Koldfeber, men han fik Bugt med den strax. Siden en uendelig Travlhed med Strikken og Syen etc. Men *Hedevig* haaber at kunde skrive fra Kjøbenhavn. – Jeg har midt under Indpakningen jaget dette op for at underrette dig om Reisen, hvis du havde noget, jeg kunde forrette for dig i Kjøbenhavn, min Adresse: Fru West, Studiistræde No. 77, Kjøbenhavn.“ (1839, 2. pinse-dag).⁵⁰⁾

Så gik der godt fire år. Rohmann sendte da West et brev for at forhøre sig om, hvordan familien havde det, og om hvordan det gik med vennens ansøgninger om at blive forflyttet. Han fik følgende udførlige svar.

„Nim Præsted., den 20. Septbr. 1843.

„Jo, vist søger jeg, kjære Rohmann! og det er en meget rigtig Bemærkning, at det endnu hidtil er skeet uden at faae, og jeg frygter for, at det endnu kan vare længe, uden at det bliver anderledes under de nuværende Forflyttelsesprinciper. Jeg var i Forsommeren i Kjøbenhavn for at bruge Vandkuren ved Rosenborg Brøndanstalt for at berøve min Overlæbe en Tilbøjelighed til at slaae ud, som den i et Par Aar har havt, og da jeg paa samme Tid havde nogle Ansøgninger inde, gik jeg til Vedkommende for at tale med dem derom. „Det gjør os ondt,“ var deres Beskeed, at vi maae berøve dem Haabet om disse Embeder, men det ene er opslaaet pro forma; thi vi vide meget vel, at det alt er bortgivet, og hvad det andet angaaer (det var *Faareveile*) maa De skaffe Dem *Fru Adellers* Anbefaling, hvis De skal faae det; thi Hans Majestæt har besluttet at henstille dets Bortgivelse til hende.“ Og hvorledes gik det nu hermed; en Mand med haud, $3\frac{1}{4}$ Aar yngre, ikke indstillet af Cancelliet, fik det. Derpaa gav jeg min 51. Ansøgning ind til *Sønderkirkeby paa Falster*. *Koch* fik det, han er $2\frac{3}{4}$ Aar yngre, og hvorfor? man skrev til mig fra Kjøbenhavn: paa sine Reiser var det almindeligt, at Kongen gav Embeder bort uden Hensyn til Cancelliets Indstilling.

Du seer saaledes, at jeg er kommet over mit Guldbryllup med mine Ansøgninger, og der er god Udsigt til, at jeg ogsaa kan naae mit Diamant Bryllup under

oven angivne Forflyttelsesprinciper, der beroe paa Adelsmænds Anbefaling og de kongelige Reiser. Jeg begynder ogsaa at indrette mig *herovre*. Jeg har opgivet at holde Lærer til Børnene; fra November tiltræder jeg selv Læreposten som *Factotus*; derimod har jeg antaget mig en Slags Forvalter for at prøve paa at bringe lidt mere ud af min Avling.

Det var ret Skade, at du ikke kom herover i Sommer; jeg kunde havt stor Lyst til at tale med dig om det Thema, du har bragt paa Bane om Børnenes Anbringelse. Mig synes det at være klart, at den studerende Vei bør opgives uden der, hvor en afgjort Lyst til samme viser sig. Hvad *Emil* angaaer befrygter jeg ikke denne Lyst; han helder til legemlig Virksomhed, og jeg troer heller ikke, at hans aandelige Evner vilde raade dertil. Jeg har tænkt paa at lade ham faae en mere realistisk Dannelse og derpaa lade ham gennemgaae det polytechniske Institut; imidlertid vil det vel have viist sig, hvor hans Hu staaer hen: til Industrie, Haandværk eller Landvæsen. *Christian* lader til at have bedre Evner, men har ikke lagt nogen Lyst endnu for Dagen. For at prøve, hvor *Emil* vil hen, har jeg til hans sidste Geburtsdag foræret ham en Deel Snedkerværktøi, og han er nu i stor Snedkervirksomhed, men hvorlænge det bliver ved, maae Tiden vise. Den studerende Vei er ikke alene ussel Levevei; dog det fik at gaae, deri ligner den saa mange andre; men hvad jeg især har imod den, er dette Befordringsvæsen. Jeg vilde gjerne, at mine Børn skulde blive selvstændige Mænd; at jeg derfor har saa meget mod en Stand, hvor man aabenbar ligger an paa at fremkalde en slavisk Tænkemaade hos Personer ved at gjøre Befordring afhængig af Spyslikkerie og Anbefalinger, er begribeligt, og under denne Kamp mellem Meningerne er der ikke Udsigt til, at det snart skal blive anderledes. Historien vidner i det Mindste om, at det er Verdens sædvanlige Gang og Magtens sidste Nødanker.

Du har fuldkommen Ret i dine Bemærkninger om Kommunalvæsenes Sagerne; jeg hader ogsaa dette Juristerie og er dog kun Sogneforstanderskabets Formand og takker min Gud, der har bevaret mig fra din Skjæbne at blive *Amtsraad*. Jeg har lagt og skjændtes dygtigt med mit *Amtsraad* om en Vei, man vilde sætte os paa; jeg vandt Sagen for Rentekammeret, uagtet *Amtsraadet* 3 Gange havde gjentaget sin Beslutning om Veien; men jeg var saa leed og kjeed af det tilsidst, at jeg ønskede alle Veie Pøkker i Vold. Det er nogen frygtelig trivielle Sager, disse juridiske.

Jeg har ellers i Sommer ikke faaet noget bestilt ved Bogen. Da (jeg) skulde til Kjøbenhavn, lagde jeg mig en heel Studieplan, men jeg blev skuffet høiligen i mine Forventninger; thi denne Vandkuur sløvede mig saaledes, at jeg gik bestandigt og kjæmpede med Søvnighed og maatte dog ikke sove om Dagen. Forresten er jeg meget vel tilfreds med dens Brug; thi Hensigten synes fuldstændigt opnaaet, da jeg nu i lang Tid har været fri for Blegner paa Læben. – I de 5 Uger jeg var borte, havde Hedeveg jammerlige Dage herhjemme med Kighoste; de andre Børn gik det endda godt med, men den Mindste var lige paa Gravens Rand og opgivet af Lægen; der slog sig Tænder til. Jeg fik det først at vide, da jeg kom hjem og saa en Benrad, som jeg forfærdedes over, medens de Andre forsikkrede, at han nu var i meget bedre Stand, end han havde været. Nu skranter Hedeveg af Hovedpine og Qvalme, hun er igjen paa gode Veie, saa det tegner just

ikke saa godt for i Vinter. Vi havde ogsaa tænkt paa at lade Huusjomfruen gaae af og lade *Lise* hjælpe med; i Sommer have vi heller ikke haft nogen, men under disse Omstændigheder have vi dog beqvemet os til at fæste en Jfru *Hviid*, Cousine til Børnene paa Landgaard.

Af nyt fra Omegnen kan jeg intet sige dig, da vi leve meget Indgetogent og sjældent høre noget. Vi vidste intet om *Kjerrumgaards* Forlovelse, førend *Kirsten* fortalte derom; dog er det rimeligt nok, da jeg veed, at *Kjerrumgaard* og *Apotheker Seidelin* have været i Kjøbenhavn, som det heed for at tale med Kongen om *Hesselager*, da det var ledigt (jeg søgte det ogsaa paa din Kones Opfordring); men det har da vel været i Skilsmisssager, de vare der. – Jeg har været i Tønning, strax efter at jeg kom fra Kjøbenhavn og glædede mig ret inderlig over at see den Kjærlighed og Flid, hvormed dine Grave ere vedligeholdte. Have vi ingen anden Løn, saa have vi Præster dog Kjerlighedens Løn, som dog er den bedste, og den kan vi have paa en hæderlig Maade og ubeskaaren. – Gid vi dog vare nærmere. Dette Skriverie er en jammerlig Ting. Alt bliver saa fattigt og afkjølet paa den lange Vei gjennem Pennen. – Lev vel og hils din Kone hiertelig fra os; det gjør mig ondt, at hendes Ønske om en Forflyttelse til *Hesselager* ei gik i Opfyldelse, saa have vi dog af og til kunnet see til hinanden. Hils ogsaa alle dine Børn, om de endnu husker Fader i Nim. Din *West*. – Fra Emil sendes til Christian en Oblattrykker. Fra Christian til Andreas en Æske med Oblater. – “

I foraaret 1846 blev det aftalt mellem Rohmann og pastor West, der da var flyttet til *Borre* på Møen, at *Thrine* Rohmann fra maj skulle være medhjælper i *Borre* præstegaard og vel især tage sig af de mindste børn og give dem den første undervisning. Et brev fra *Borre*, dateret den 28. marts 1846, fortæller, at madam West den 20. marts et kvarter over 12 fødte en stor dreng, og at baade barn og mor har det godt. Bortset fra nogen forkølelse og lidt pengebryderi har familien det godt, hedder det; men brevet handler mest om, hvordan børnene glæder sig til *Thrines* komme. I sine breve fra *Borre* meddeler hun sin far, hvordan familien West har det, men efter 1846 findes ingen breve fra pastor West opbevaret i Rohmanns arkiv.⁵¹⁾

— — —

Overkrigskommissær *J. P. Chr. Holst* i Horsens er foran nævnt som en af Rohmanns venner fra Tønningtiden. Ved flytningen til Rønninge havde han overfor Rohmann beklaget, at de nu kom så langt fra hinanden. To breve fra foråret 1842 giver udtryk for Holsts ønske om, at Rohmann atter kunne komme i nærmere forbindelse

med sine jydské venner. Tænk om Rohmann kunne blive præst i Horsens!

„Disse Linjer vil ikkun underrette Dem om, at Consistorialraad *Rosing* hensov i Herren igaar Nat. Præste-Embedet her er altsaa nu vacant! *Rasmussen* spurgte i Aften mig, om jeg troede, De vilde søge Embedet, hvormom jeg naturligviis ei kunde have nogen Meening, og forsikkrede, at ingen ældre Mand vilde blive kaldet, fordi Nødvendigheden af, at en kraftig Mand blev beskikket, vilde blive indstillet af Biskoppen, da Sognepræsten her skal være Provst, naar *Schmidt* gaar af, og endelig fordi Embedet *nok* ikke vilde kunde anslaaes meere end til omtrent 1500 Rd. – Moralen er altsaa, at Embedet vil ikke blive høit anslaaet, og at dets Besættelse fordrer en Mand som De! – Lad mig nu snart høre fra Dem, og siig til, for saa vidt De maatte ønske speciel nærmere Underretning. – At tænke mig det mueligt varigt at have Dem her, har i Sandhed allerede glædet mig meget.“ (1841, 3/4).

Førend Rohmann fik svaret, kom der endnu et brev fra Holst. Det gav følgende oplysninger fra Horsens.

„Uagtet jeg ei veed, om De gaar ind paa mit Forslag: at være min og Byens kjære Sjælesørger, kan jeg dog ikke afholde mig fra atter at plage Dem med et Par Linier i denne Anledning navnlig for at henstille til Dem, om De ikke maatte finde det rigtigt at tale et Par Ord med *Kronprindsen*, naar han passerer Odense, som nok vil skee en af disse Dage. – Der vil nemlig blive virket for *Rasmussen* (kateketen i Horsens) af Amtsprovst og Biskop og vel ogsaa af Personer hiin Side Beltet; men det er stærkt iværk, at Borgerne skulde indgaae med Ansøgning for ham, ja, saagar at den ved en Deputatjon skulde overrækkes Kongen, og under disse Omstændigheder anseer jeg det ikke usandsynligt, at man tilige vil adr. sig til *Kronprindsen*, der hvis Rygtet er sandt, vil opholde sig i Frederitz i 14 Dage a tre Uger. – Et Par Ord af *Kronprindsen* til Formælingen vil da let kunde udrætte den Sag. – Mærk Dem disse Omstændigheder, og at det som skal gjøres, maae altsaa skee betids!

Afdøde Consistr. *Rosing* blev jordet idag, og Begravelsen var saare smuk. Følget, mest uindbudne, var omtrent 200 Par; Taler bleve holdte af Amtsprovsten og *Rasmussen*, og Reg. Museken fulgte til Kirkegaarden. – Embedet er, som jeg tidligere har yttret fra 1800 til 2000 Rd. aarlig, hvormom jeg har forvisset mig hos Institutbestyrer *Rosing*, der i de senere Aar har ført Faderens Indtægtsregnskab. – En nærmere detailleret Underretning kan jeg forskaaffe, hvis De ønsker den.“ (1841, 13/4).⁵²⁾

Hvordan Rohmann har stillet sig til dette velmente forslag, findes der intet videre om. Men det er sandsynligt, at han der jo ret nylig var kommet til Fyn, har afvist tanken om nu atter at flytte. Til det

ledige embede i Horsens blev *Peter Tetens* udnævnt under 17. juni 1841. –

Et lille brev, *J. Pallesen*, i foråret 1839 skrev til Rohmann fra Horsens, vidner om stor tillid til den tidligere Tønningpræst. Pallesen spørger nemlig Rohmann til raads i anledning af sin kones sygdom. Bør hun søge *den svenske mirakelpige*, der for tiden siges at helbrede så mange på Taasinge (se Aarsskrift for Svendborg amt, 1916); det er hans spørgsmål. Rohmanns svar findes ikke; men der kan næppe være tvivl om, at han har frarådet Pallesen at tage den lange tur til Taasinge med sin syge kone.⁵³⁾

Fra *sognebørn i Tønning-Træden* modtog Rohmann nu og da breve i Rønninge. Fra gårdmand *Søren Frandzen* i Træden findes således 5 breve fra 1840'erne; hans meget unormale retsskrivning vidner om, at han ikke har gået meget i skole; men brevenes indhold viser, at han godt kan fortælle sin gamle præst, der var ham „uforglemmelig“, om, hvad nyt der sker i familie og sogn, og om hvem der er i sogneforstanderskab og amtsråd.

I efteråret 1839 takker han først for brev og skrivelser; han havde håbet at få Rohmanns besøg i sommeren, der nu er gået. Han fortæller om, hvordan høsten er gået, om hvordan *Kingo* i Bredvads mølle har det, og om at den nye matrikel vil pålægge så godt som alle nye udgifter. (1839, 12/9).

I forsommeren 1842 sender *Søren Frandzen* brev til Rønninge med *jomfru Brammer* fra Odense, der har været i Tønning til sin søsters bryllup med møllersvend *Ole Christian Nielsen*, som har forpagtet Bredvads mølle efter møller *P. Kingos* død. Han fortæller om sin kones sygdom, glæder sig over, at pastor Rohmann er kommet i amtsraadet, og beder ham ved lejlighed skrive noget om de vigtigste sager, der kommer til behandling dér. At pastor *Tramm* har bortforpagtet præstegaardsjorden og navnene på dem, der er kommet i sogneforstanderskabet i Tønning-Træden, er nyheder, den gamle præst også skal have at vide. (1842, 6/6).⁵⁴⁾

Et brev fra august 1843 fortæller om, at ikke alene *Søren Frand-*

zen og hans familie men også *Hans Andersen* i Lillerup havde ventet at se pastor Rohmann på besøg den sommer. Lillerup havde plantet nogle tjørn på præstens gravsteder i Tønning. Mange nyheder følger med, både om et bryllup, om forlovelser og om dødsfald i sognet, samt om folk, der har købt deres gårde, så de nu er selveje. (1843, 4/8).

Rohmann må hurtigt have sendt svar, at han næste sommer agtede at besøge sine venner i Jylland; thi allerede en måned efter sender Søren Frandzen atter brev til Rønninge. Det handler mest om en gårdhandel i sognet og om præstens avling. (1843, 20/9).

Der forlyder intet om, hvorvidt pastor Rohmann nåede til Tønning i sommeren 1844. Men pastor *Tramm* døde den 13. juni 1844, og i september blev pastor *H. N. Langballe* udnævnt til hans efterfølger. – I sit brev til Rohmann fra sommeren 1845 har Søren Frandzen en del at fortælle om den ny præst. Lad mig anføre nogle linier med hans egen retskrivning. „Det er nu den anden Præst, side di tog fra os. Denne er en Langballe; han siger, at han har gaaet Paa skolen med dem og kiender dem Ret godt; han skal være født i Weile og er Nogele over 40 Aard; han hensider ugift, men har hos sig en pleie søster, Som er op dragen hos hans foreldre. – – – Gierne vilde han have giftet sig, efter hvad han Selv siger; men han er Fattig og Behøver en Rig gift. – – – Prestegaarden er forpagtet til *Niels Tolstrup* og *Lauris Stephansen* for 300 rd; men Presten har for Beholt sig 20 tynder Land af Marken, Som han selv vil lade drive; i Øverigt er det en god Predikant og Venne Lig i Omgang med hans Sogene folk; men *Tramm* var ogsaa en god Mand og var meget af holt af hans Sogene folk“. Det tegner til et velsignet år, skriver han, og efter at nyheder fra familie og sogn er omtalt, hedder det: „Naar Bliver det, at di med Børrene Agter at Besøge Jylland og os; Gierne Ønsket vi at see dem“. (1845, 27/7).⁵⁵

Fra *Hans Andersen Lillerup* i *Birkenæs*, Østbirk sogn, findes et breve dateret 20. september 1843. „Nogle Aar ere henrundne, siden vi saaes, Høitelskede Hr. Pastor Rohmann“, sådan begynder det.

Med fornøjelse har han læst Rohmanns skrifter, skriver han og fortæller bl. a.: „Vore træer har kun lit frugt, da natfrost fordærvede blomsterne i foråret; dog har jeg nogle Viindrue. — — — De modtage mange kierlige helsener fra mig, min Svoger og Søster og deres Børn, saavel som fra min Svoger og Søster og deres Børn i Gammelstrup, der har bedet mig at takke dem mange gange for deres meget store Godhed mod dem, da de var deres lærer“. (1843, 20/9). —

Gaardmand *Calle Lauersen* i Tønning, der engang lånte Rohmann penge, sendte med Søren Frandzens brev i efteråret 1843 præstefamilien i Rønninge en udførlig omtale af sine børn og mange hilsener og gode ønsker; „vi takke for al den godhed, kiærlighed og venskab, de have beviist i mod os og vore Børn“. —

Sådan giver brevene i Rohmanns arkiv os indtryk af præstens forbindelse med slægt, venner og bekendte i disse år.

Pastor Rohmann i sogneforstanderskab og amtsråd. — I bispearkivet findes for årene 1839 og 1840 *indberetninger* fra Rønninge-Rolfsted sogne „om Industriens Fremme og Vindskibeligbed“. Rohmann hars krevet, at der i sognene er „megen Vindskibeligbed især iblandt Qvindekjønnet“. Der forfærdiges, hedder det, „en stor Deel Lærred, Hvergarn, Vadmel osv. — — , ogsaa begyndte Bønderpigerne selv at brodere deres ellers kostbare Hovedtøier. — — I Skolerne strikke alle Dreng og Piger, desuden forfærdige Drengene Modeller til allehaande Redskaber og Pigerne forskjellige Slags Haandgjerning, som Syning, Vævning o. d., hvorfor Præmier uddeles ved hver Examen“.

At indsende indberetninger om mange forskellige forhold i sognene hørte fra gammel tid med til præstens embede. Og da der ved kgl. anordning af 13. august 1841 *oprettedes sogneforstanderskaber* i landkommunerne til at bestyre skole-, fattig- og vejevæsen skulle *sognepræsten* have sæde i det, sammen med den lodsejer i sognet, der havde mindst 32 tdr. hartkorn, og 4–9 sognemænd, valgt blandt dem, der var fyldt 25 år og ejede mindst 1 td. hartkorn.

Hermed blev der pålagt præsterne på landet en del nye pligter. Til pastor *Kalkar i Gladsakse*, der havde været overlærer i Odense, beklagede Rohmann sig over „det velsignede Communalvæsen“, der ikke levnedede ham tid til studier. Han skriver: „Hvad synes De ellers om dette Væsen, om Skudsmaalspaategning o. d.? er det ikke interessante Forretninger, ret skikkede til at vække Aanden? Vort Forstanderskab har maattet føre en lang Hartkornsproces med Kammerherre *Mylius*, og *Hr. Fahnøe* gjør alle de Knuder, han kan. Som Formand maa jeg tage Tønnen; det slipper De for. Hvordan finder De Dem i Sognereiserne i denne Vinter; jeg har havt slemme Toure med Gigt og andet Djævelskab; en Trøst er det endda, at Folk uagtet Kulden kommer ret flittig i Kirke“. (1844. 16/3). – Og *Paludan-Müller* skrev til Rønninge, at det nok gik Rohmann med hans „Communalaffairer“, som det gik ham med arbejdet i det litterære selskab: „vor Tid og Kraft sønderbrydes og spildes paa Ting, som ikke bringe et til Anstrengelserne svarende Udbytte“. (1843, 29/1).⁵⁶⁾

Fra sogneforstanderskabets første tid findes i *Rønninge sognearkiv* en pakke papirer. Blandt fattigvæsenets indtægter er anført *en post på 5 rdlr.*, der har sin egen mærkelige historie. Med pengene fulgte en skrivelse fra herredsfoged *Lüttichau*, „Fremlagt i Bjerger-Aasum Herreders Politiret den 5. Febr. 1842“. I den stod der bl. a.: „Dom! Postvæsenet her i Byen har under nærværende Sag paaanket, at Materialkusken paa Rønningesøgaard, hvis navn er *Erik Andersen*, oftere og navnlig Torsdagen den 6te f. Md. har forsømt at kjøre af Sporet for Postillon, *Hans Nielsen*, som beforder Brevposten imellem Nyborg og Odense, og det uagtet at denne blæste til Efterretning for ham. – Af de optagne Forhør er det oplyst, at Indstævnte, som først paa det bestemteste nægtede at have gjort sig skyldig i denne Overtrædelse, virkelig har forsømt at kjøre til Side saa betimelig, at Posten ikke behøvede at forlade Sporet“.

Ganske vist, hedder det videre, har indstævnte *Erik Andersen* til sin undskyldning anført, at postillonen har „udskjeldet og slaget ham; men hvor kuns er Spørgsmaal, om og hvorvidt Indstævnte

har overtraadt Bestemmelserne i Forordn. 27. Januar 1804“, er det dog sagen uvedkommende. Postillonen kom kørende imod Erik Andersen, „saa han ikke kunne undgaae at see denne og tillige bemærke, at det var den Kongelige Brevpost, som han vidste, at det var hans Pligt at undvige. – *Thi kjendes for Ret.* – Materialkusk Erik Andersen af Rønningesøgaard bør erlægge *en Mulct af 5 rbd. Sølv* til Rønninge Sogns Fattigkasse. At efterkomme inden 3de Solemærker efter denne Doms lovlige Forkyndelse under Adfærd efter Loven“.⁵⁷⁾

Efter et cirkulære fra kancelliet angående omstrefjende Betlere måtte sognefoged *Jeppe Sørensen* i januar 1846 indsende „Fortegnelse over de Transportanter, som har været Befordret og Logeret af Rønninge Sogn i Aaret 1845“. –

Rohmann indberetter i oktober 1842 til provsten, at der i sognene ikke findes børn, der *undervises hjemme* „med Undtagelse af mine egne, som jeg selv underviser“. – Samme efterår beder biskop Faber stiftets præster skaffe sig oplysning om, hvordan det er med *afstrædesrum* for børnene i landsbyskolerne; der burde dog, skriver han, ved hver skole være „et Locum med 3 Afdelinger, a. til Læreren og Familie. – b. til Drengbørnene. – c. til Pigebørnene“. Rohmanns oplysninger fra Rønninge-Rolfsted har jeg ikke fundet. –

Biskoppen sender i august 1845 et par skrivelser til præsterne angående „*kirkepligtige* skolebørn“. Han ønsker, at der i sognene dannes sangkor af skolebørn til at lede salmesangen i kirkerne. Om der i Rønninge-Rolfsted blev dannet et sådant kor, oplyses ikke.

Fra gammel tid var det degnens pligt at bringe bispens cirkulærer fra sit eget sogn til nabosognet. Denne „*Degnebefordring*“ fandt lærerne efterhånden besværlig og nedværdigende, så de indgav en petition til stænderforsamlingerne om at få den afskaffet. Pastor Rohmann skriver i januar 1845 til provst Heiberg, at han ikke ved, om lærerne i hans sogne har „underskrevet den *berygtede Petition* til Stænderne. – – I min Embedstid er der til Rønninge Præstegaard hverken ankommen eller her fra afgaaet med *Degnebefordring* noget Brev uden alene *Circularer* fra Provsten og i 1843 *Circularret* fra

Biskoppen om Bispevisitats, som afgik med Degnebefordring her fra til Næraa. — Aldrig har jeg med Degnebefordring sendt noget privat Brev nogensteds hen. — Da jeg selv *lønner et Postbud* imellem Rønninge og Odense, afsendes alle mine Breve til Provsten med dette Bud didhen for at afgaae med den ordinaire Post, ligesom jeg ad samme Vei modtager alle Embedsbreve fra Provsten, og desuden næsten alle Circulairer fra ham istedenfor med Degnebefordring fra Kjerteminde. — Jeg har saaledes den Bevidsthed at have skaanet Skolelærerne i Rønninge og Bjerger Herred for mangen Brevbefordring“.⁵⁸⁾

I denne sammenhæng bør også en *skærmydsel mellem Rohmann og provst Heiberg* nævnes. Den fandt sted i de sidste måneder af 1842; ved skolevisitatsen i Rønninge-Rolfsted begyndte den og fortsattes skriftligt. Da Heiberg 1840 blev provst for Bjerger-Aasum herreder, havde Rohmann også været nævnt som emne af biskoppen. I januar 1842 var Rohmann blevet *medlem af amtsrådet*.

Ved skolevisitatsen havde provsten påtalt, at de senest tilsendte *cirkulærer* angående skolevæsenet *ikke var indført* i lærernes embedsbøger; ja, havde uden Rohmanns vidende gjort en skriftlig bemærkning derom, som lærerne senere viste ham. Endvidere havde provsten, da der var tale om jævnførelsesregistret for kirkebøgerne, bemærket, at det *manglede fødestederne*. Rohmann havde da sagt, at der efterhånden blev pålagt præsterne så mange embedsforretninger og så meget unyttigt skriveri, at det ikke var let at overkomme det alt sammen, hvortil *provsten* havde svaret: „Ja, vil De ikke indføre dem (fødestederne), gjør jeg en Bemærkning derom i Deres Ministerialbog, men vil De, saa vil jeg lade det være“. Det følte Rohmann som en irettesættelse, ja, som en trusel; og værre blev det, da provsten lod Rohmann vide, at *det at være i amtsrådet* dog *ikke* hørte med til hans *embedsforretninger*. Det gav Rohmann anledning til i et brev at forklare provsten, at han ikke selv havde ønsket at blive amtsrådsmedlem. „Ikkun Betragtningen af, hvad jeg skyldte min Stand, fremkaldte Bevæggrunden til at modtage Valget. Det er saare sjældent, at geistlige Mænd paa den verdslige Vei møde nogen Tillid; men da den

her saa uventet mødte mig som geistlig Mand, ansaae jeg det som min Pligt imod min Stand ikke at træde tilbage, men efter bedste Evne at svare til den viste Tillid“.

Det havde især irriteret Rohmann således at blive krænket og truet „i min uduelige Skolelærers Paahør af Dem med hvem jeg troede at staae ei alene i Embeds-, men endog i Venskabs-Forhold“. Kirkesanger *J. E. Hansen* var til stede under samtalen, og nu ville den snart blive refereret vidt og bredt ud over sognet. „Paa Hansen, som var Vidne til det Passerede, hvilede intet Taushedsløfte eller nogen Forpligtelse; i forskjellige og varierende Udgaver gaaer da nu Fortællingen om Deres Yttringer og Trusel om i Menigheden og maaskee længer og udvides i dens Indhold, jo længer den kommer fra den oprindelige Kilde“.

Rohmanns første brev af 9. november havde provst Heiberg besvaret den 16. november. Han vidste nok, skriver han blandt andet at han som provst kunne komme ud for en del ubehageligheder; men han havde nu mindst ventet det i Rønninge. „De vil derfor ikke kunne forundre Dem over, at jeg maa henregne Deres Skrivelse af 9de November til de *mindre lystelige Livserfaringer*“. Hertil bemærker Rohmann i sit brev af 3. december 1842: „Seer De, kjære Hr. Provst Heiberg, jeg vil gjerne troe, at De ikke har meent det saa ilde, som det lod, men De vil heraf dog neppe miskjende, at jeg vel endmere end De har Grund til at henregne denne Begivenhed blandt „mine mindre lystige(!) Livserfaringer“; jeg har imidlertid i mit Liv havt saamange meget mindre lystelige, at jeg anseer det for en let Sag at drukne den, ligesom jeg har gjort ved mange andre – i Lethes Bølger“. – Denne mindre lystelige begivenhed synes virkelig at være gået i glemmebogen, så at de to mænd i de følgende år kunne mødes uden nag, ja vel endogså som venner både i Fyens Stifts litterære Selskab og i hinandens hjem.⁵⁹⁾

Også *vejsager* kom jævnligt for i sogenforstanderskabet. – Under et regulativ fra 1843 for de biveje i sognet, „der formenes at burde staae under offentlig Opsyn“ findes navnene på alle medlemmerne i

Rønninge-Rolfsteds første sogneforstanderskab. De har dog nogen lokalhistorisk interesse og skal derfor anføres her. Foruden Rohmann forvalter *Plesner* på Rønningesøgaard, sognefoged *Jeppe Sørensen*, *Hans Jørgensen*, *Peder Kryssing Munck*, *Th. Grønvald*, *Anders Hansen*, *Lars Knudsen*, *Lars Mortensen*, *Jens Rasmussen* og *Jørgen Rasmussen*. Sogneforstanderskabet havde en del bryderi med *Fahnøe* på Lavindsgaard og *mændene i Reirup*, fordi de klagede over de vejpligter, der blev pålagt dem. Det måtte i disse år tillige udarbejde en *ny hartkornsliste* og strengt holde øje med, at der *ikke i smug blev brændt brændevin* i gårdene.⁶⁰⁾

— — —

Amtsrådene blev oprettet samtidigt med sogneforstanderskabene. Et amtsråd skulle bestå af amtmanden, en af amtets provster plus 6 andre, deraf højst tre lensbesiddere. Stiftamtmand *Castenschiold* meddelte under 29. januar 1842 Rohmann, at han var valgt til medlem af amtsrådet. Rohmann modtog valget og blev under 7. maj til sagt til at møde første gang den 25. maj kl. 9 på Odense rådstue. Her traf han da amtsrådets øvrige medlemmer, der foruden stiftamtmanden var kammerherre *Juel-Brochdorff* til Schelenborg, kammerherre *Sebestedt Juel* til Ravnholt, provst *Faaborg* i Dalum, kammerraad *Hillerup* på Bramstrup og proprietærene *Berg*, *Mortensen* og *Brandt*.

Efter referatet i amtsrådets forhandlingsprotokol skete der ikke noget særligt på mødet den 25. maj 1842. Af et par breve i pastor Rohmanns arkiv sporer man imidlertid tydeligt, at nogle af amtsrådsmedlemmerne *var utilfredse med stiftamtmandens optræden den dag*. I sommeren 1842 var pastor Rohmann en tur i København, og derinde modtog han et brev fra kammerherre *Sebestedt Juel*, der opholdt sig i Roskilde som stænderdeputeret; i det hedder det bl. a.: „Dersom jeg paa Deres Reise her igjennem kunde have den Fornøielse at see Dem, vilde det meget glæde mig; men paa det uvisse vil ieg sige Dem min Mening om *vort Ultimatum* til vor ynkværdige Stiftamtmand. Dersom De eller Nogen troer, at ieg ved det af os foreslaaede Skridt søger at tilfredsstille en personlig Uvillie imod Manden,

da feiler Den storligen; thi ieg har derved i Sandhed intet andet Maal havt for Øie end at opretholde Amtsraadets Værdighed, som mine ærede Herrer Colleger dog vistnok ere enige med mig i, at Stiftamtmanden i høieste Maade har tilsidesat; – – og saalænge mine ærede Herrer Colleger ikke vise mig en anden Vei til Maalets Opnaaelse, maa ieg insistere paa, at den indslaaede forfølges, og at det i Sandhed meget human affattede Memorial indsendes til Stiftamtmanden“. (1842, 9/7).

Sidst i juli fortalte Rohmann amtsrådsmedlem *T. Ø. Hillerup*, Bramstrup om det påtænkte „ultimatum“ til stiftamtmanden. I Hillerups svar hedder det: „Hvad nu Amtsmødet angaaer, da formoder jeg, at baade Stiftamtmanden og Fuldmægtigen vil komme Dem i Møde med al den Velvillie, De kan ønske; og hvis det Rygte skulle bekræfte sig, at Stiftamtmanden fratræder sin Stilling til Nytaar, vil han vel neppe holde mere end et Møde, og jeg indseer ikke, hvorfor man skulle gjøre ham dette ubehageligt“. (1842, 21/8).⁶¹

Hillerup ville altså ikke være med til nogen demonstration imod stiftamtmand Castenschiold, og sandsynligvis er den derefter helt opgivet, da han fra udgangen af 1842 fratrådte sit embede. Hans efterfølger som stiftamtmand blev *Carl Emil Bardenfleth*. –

— — —

Den 18. januar 1843 stod der i Fyens Avis en „Udsigt over Amtsraadets Forhandlinger i Odense Amtstuedistrict i Aaret 1842“; efter Erslews forfatterleksikon skal Rohmann have skrevet den. Det var især sognenes regnskabssager, amtsrådet gav sig af med, men det behandlede da også fattig-, skole- og vejsager. –

En anbefaling fra et amtsrådsmedlem må dog betyde noget, når man søger stilling som vejinspektør, mente tidligere ritmester *Georg Ferdinand Oldenburg*. Han havde truffet Rohmann nogle gange hos sin bror, der var sognepræst i Marslev, og ville 1845 søge den ledige stilling som vejinspektør i Svendborg amt. Han skrev da til Rønninge om sin ansøgning og fortalte, at han var kongelig landmåler og særlig interesseret i alt vedrørende vejvæsen. I 1842 søgte han en lig-

nende stilling i Sorø amt. Nu ville han da „ret indstændig, ret inderlig meget“ bede Rohmann om at lægge et godt ord ind for sig hos amtsrådsmedlemmerne i Svendborg amt, idet han overlader til hans eget skøn, hvordan det bedst kan gøres. – Mere får vi ikke at vide af det brev, der findes i Rohmanns arkiv. Men G. F. Oldenburg blev *ikke vejinspektør* i Svendborg amt; han synes i det hele taget ikke at have opnået nogen ansættelse. Han opholdt sig hos sin bror, der 1848 blev forflyttet fra Marslev til Idestrup på Falster; og der døde den gamle officer 1866.⁶²⁾

Hermed er der søgt at kaste lys over, hvordan en præst på Fyn oplevede 1840erne. Endnu er der en del at fortælle om pastor Rohmanns litterære arbejder i Rønningetiden, om hans gerning som præst og, fra 1855, som provst, om hans deltagelse i politik 1849 og, på grundlag af fru Louise Rohmanns dagbog, om livet i præstegården i 1850erne. Det vil måske kunne fremkomme ad åre.

NOTER OG HENVISNINGER

Forkortelser: R. A. = Rigsarkivet. – Rohm. = Rohmanns arkiv i Landsarkivet for Fyn. – D. B. L. = Dansk biograf. leks. 2. udg. – E. F. L. = Erslew: Alm. forfatterleks. – Wib. = Wibergs alm. præstehist.

¹⁾ Brevene mellem R. og P.-M. anføres efter Rohm. med henvisn. til B. Kornrup; C. Paludan-Müllers breve i udtog, 1958; den sidste forkortet til K. P.-M. – ²⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 56. – ³⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 63. – ⁴⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 59. – ⁵⁾ Rohm. – ⁶⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 38. – ⁷⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 46;

om Hoegh-Guldberg og Schiern, se D. B. L. 11, 76 og 21, 120. — ⁸⁾ Rohm. — ⁹⁾ Rohm. — ¹⁰⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 36. — ¹¹⁾ Rohm. — Om kateket F. C. Pedersen, se Wib. 2/530. Det nævnte foredrag er trykt i Histor. tidsskr. 9, 5, 388. — ¹²⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 56, hvor der er læst Levetzau i stedet for *Lorentzen*; jfr. D. B. L. 14, 477. — ¹³⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 59. — ¹⁴⁾ Rohm. — ¹⁵⁾ Rohm. — ¹⁶⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 34. — ¹⁷⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 46; om *Lehmann* se note 54. — ¹⁸⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 62; om *Hage* se D. B. L. 8, 572 og om Uppsalatoget, Erichsen og Krarup: Bibliografi 1, 688. — ¹⁹⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 62; jfr. P. Hjort: Udv. af breve 2, 471. — ²⁰⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 61. — ²¹⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 302 noten. — ²²⁾ Rohm. — ²³⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 37. — ²⁴⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 36, se Stamtavle over den hempelske familie, 1915. — ²⁵⁾ Rohm. og K. P.-M. 2, 61; om prokurator *A. R. Tommerup*, se Danske prokuratorer, s. 331. — ²⁶⁾ Rohm.; *P. Blicher* var siden kasserer ved Metropolitanskolen i Kbhvn. Om *A. V. Glahn*, se Wib. 3, 489, om *Lautrup*, Wib. 2, 219, om *van Wylich*, Wib. 2, 435 og om *A. Beyer*, Wib. 1, 604. Om Mynsters visitats på Møen 1838, se Kornerup: Mynsters visitatsdagb. 2. 53. — „Den Frisindede“ var et ugeblad 1835–1846. *E. Tryde* i Herlufmagle blev 1838 stiftsprovst i Kbhvn., se Wib. 2, 107; om *Stauning*, se Wib. 1, 604, hans hustru var *J. S. Møstings* plejedatter, se D. B. L. 16, 494. — ²⁷⁾ Rohm. *Lautrup* kom til Hammer efter *Wøldike*; *Spang* kom 1840 til Kbhvn., se Wib. 2, 149. *Henrik Glahn* var søn af pastor *A. V. Glahn*; om *Wøldikes* børn, se Kirkehistor. saml. 3. r. 3. bd. 443. Gamle *Bang* var præst i Horne og sønnen *Peter*, Rohmanns svoger, i Haarby. Om *Barfoed* i Jordløse, se Wib. 2, 37. Om communalforfatningen, se Hans Jensen: Stænderfors. 2, 474. *Tage Muller* var fra 1833 biskop i Ribe, se Wib. 3, 190. — ²⁸⁾ Rohm. — *Jeremias W.* blev 1854 gift med sin kusine fra Elmelunde, se Wib. 1, 680. — Om *H. A. Eylardi*, se Falk-J. og Hjorth-N.: Jurister 1, 374. Om *N. F. B. Schiern*, se D. B. L. 21, 125; om stiftamtmand *F. K. J. Knuth*, se Bloch: Stiftamt. og amtm. s. 6; provsten var *B. F. O. Boisen*, se Wib. 3, 262. — *Martensen* udsendte 1843: Den christelige daab etc., se E. F. L. 2, 238; om *Rasmus Nielsen*, se D. B. L. 17, 177. — *Saltholm* hørte til Taarnby sogn, se Trap, 4. udg. 2, 259; om Dagens redaktør, *L. J. Fribert*, se E. F. L. 1, 511; om *P. G. Bang*, D. B. L. 2, 111 og om *Mansa*, D. B. L. 15, 287 og Histor. Tidsskr. 1, 356. — ²⁹⁾ Rohm. — *Johannes Hermann Rohmann* blev født 1846, 21/7; *Wøldikes* søn *Christen* døde 1846; se om *Immanuel Barfod*, Wib. 1, 608. — Pastor *Spang* døde 1846, 14/1; se om *C. Molbech* D. B. L. 16, 1. — ³⁰⁾ Se Barfod: Af Søren Kierkegaards efterladte papirer 1844–1846, s. 870. — ³¹⁾ Rohm. — R. s søn *Hermann* var opkaldt efter købmand *Aarsleff* i Svendborg. — ³²⁾ Rohm. — Om „Calender for Tid og Evighed. — Frit oversat efter den tydske Originals 4. Udgave af R.“; jfr. E. F. L. S. 2, 653; om *V. Kolthoff*, se Wib. 2, 149 og om *H. D. Kopp*, Spangs svoger, se Wib. 3, 222; Spangs prædikener blev udgivet 1847, se E. F. L. S. 3, 220. — ³³⁾ Se om *Catharine Rohmann* Fynske aarb. 1959; grippe er en art influenza. *Jeremias W.* var personel kapellan i Nysted, se Elvirus: Da. præstehistor. s. 320. — ³⁴⁾ Rohm. — Se om *Madvig* 1848 i D. B. L. 15, 208; „Nord og Syd“ var et månedsskrift. — Om *Siegfried von Lindenberg* 1–4, se Ehrencron Müller: Anonymleks. s. 225. — *Timm* var præst i St. Magleby på Amager. — *C. E. Bardenfleth* var stiftamtmand i Odense og blev minister, se D. B. L. 2, 142; om *P. C. Stemann*, se D. B. L. 22, 550. — ³⁵⁾ Rohm. — Om *Tredger*, se D. B. L. 24,

239 og om professor *Fr. Chr. Petersen*, D. B. L. 18, 201; 1840 udsendte Madvig: Blik på oldtidens statsforfatninger, og 1841 latinsk sproglære til skolebrug; se E. F. L. 2, 201. – Om Madvig ved tronskiftet d. 3. december 1839, se Schultz: Danmarks historie 4, 470; jfr. Danske politiske breve 2, 50. – C. Bloch: Den fynske geistligheds historie med tillæg af L. P. Næraae – blev udsendt 1787–1788. – ³⁶⁾ R. A. – *Heibergs* nye apocalypse er „En sjæl efter døden“, der udkom 1841, se D. B. L. 9, 550; om diplomarbejdet, se Fynske aarb. 1955, s. 108 f. – Om *H. A. Jespersen*, se Wib. 3, 450 og E. F. L. 1, 783. – ³⁷⁾ R. A. – Rohmanns artikel findes i Histor. tidsskr. 3, 81 f. – Om *L. Pasbjerg*, se foran s. 53 f.; om Schouw, se H. Jensen: Stænderfors. 2, 711; Madvig kom ikke i Stænderne. – Om *Abrahamson og Faber*, se Danske politiske breve 2, 20 f.; om Ove Thomsen, udgiver af Fyens Avis 1836–1847, se D. B. L. 23, 582. – Om *Anders Nøthen*, se Rasmus Nielsen: Aarhus i Fyrrene, 1959, s. 85 og 150; om provst *P. W. Stochholm* i Ørsted ved Randers, se Wib. 3, 684. – ³⁸⁾ Rohm. – Om rektor *Henrichsen*, se Holbech: Odense bys histor. s. 343; om *H. C. Ørsted* i D. B. L. 26, 575 og om *Velschow* D. B. L. 25, 306; Madvigs navn findes blandt „Reisende over Storebelt“ i Fyens Stiftstid. 22.–25. september. – ³⁹⁾ Rohm. – Artiklen om *Hans Gaas* findes i Litteratur og Kritik 3. bd. – ⁴⁰⁾ Rohm. – Jfr. Bagge: Mindeskrift for Madvig s. 17. – ⁴¹⁾ Rohm. – *Vedel Simonsen* købte 1846 R.s samling om svenskekrigen for 100 rdlr. – ⁴²⁾ Om *Chr. J. Thomsen*, se D. B. L. 23, 550. – ⁴³⁾ Rohm. – Om *P. G. Thorsen*, se D. B. L. 23, 628. – Om *Engelbreth*, Wib. 3, 585; om *Bynch*, Wib. 3, 406 og om *Arntzen*, Wib. 3, 601. – Se Danmarks Runeindskrifter, text, sp. 238 og Trap 5. udg. Fyn s. 252. – ⁴⁴⁾ Rohm. – Se Danmarks Runeindskrifter, text, sp. 93. – ⁴⁵⁾ Rohm. – ⁴⁶⁾ Rohm. – ⁴⁷⁾ Rohm. – Jfr. Fynske aarbøger, 1958, s. 492. – Om visitatsen i Køge i 1843, se Kornerup: Mynsters visit. dagb. 1, 19; Laurbergs mistede en søn 1842. – ⁴⁸⁾ Rohm. – Om *Stenersen Gad*, se Fynske aarb. 1959, s. 30; om hans ældste søn, *Elieser* se Falk-J. og Hjorth-N. Jurister 2, 5. – Se H. N. Clausens foredrag: Udvikling af de christelige Hovedlærdomme i E. F. L. 1, 323. – Jfr. Chr. Bruun: Samfundet til den danske Litteraturs Fremme, 1877; se om Verlaufs bog E. F. L. S. 3, 583, om I. Levins E. F. L. S. 2, 199 og om P. O. Brøndstedts E. F. L. S. 1, 270; se om *J. Collin* D. B. L. 5, 389. – ⁴⁹⁾ Rohm. – Om broderen *Jørgen Gad* i Herslev, se Wib. 1, 613; svogeren i Gimlinge var *Emil Th. Clausen*, se Wib. 1, 445. – ⁵⁰⁾ Rohm. – *Hedevig* er pastor Wests kone; om *Mikisch*, se Carøe: D. da. lægest. 4, 74. – ⁵¹⁾ Rohm. – Ejeren af Dragsholm havde kaldsret til Faarevejle præsteembede; *Kjerumgaard* er sandsynligvis præsten i Ry og apotheker *Seidelin* var fra Skanderborg; om Thine Rohmann i Borre, se Fynske aarb. 1959, s. 175. – ⁵²⁾ Rohm. – Om *J. P. Chr. Holst*, se Danske prokuratorer, s. 151; om *Rosing* Wib. 1, 682, om kateket *Rasmussen* Wib. 1, 685 og om provst *Schmidt* i Vær Wib. 3, 644. ⁵³⁾ Rohm. – ⁵⁴⁾ Rohm. – *Birgitte Alette Brammer* døde efter St. Knuds kirkebog i Odense 1849. – ⁵⁵⁾ Rohm. – Om pastor *H. N. Langballe*, se Wib. 3, 406. – ⁵⁶⁾ Rohm. – ⁵⁷⁾ Rønninge sognearkiv. – ⁵⁸⁾ Rønninge sognearkiv. – ⁵⁹⁾ Rønninge sognearkiv. – ⁶⁰⁾ Rønninge sognearkiv. – ⁶¹⁾ Rohm. – Se om *Castenschiold* foran s. 51 f. – ⁶²⁾ Rohm. – Jfr. om *G. F. Oldenburg* Da. adels aarb. 1946, Stamtavler s. 61.

N. B. – Interesserede læsere gøres opmærksom på, at den i Fynske aarb. 1958, s. 504 f. omtalte prisafhandling af Rohmann om Fyens topografiske fortid nu er erhvervet af Landsarkivet i Odense. –